
3 1761 06558594 5

1386.

GUSTAF II ADOLF

HANS PERSON OCH BETYDELSE

NÅGRA

Minnesord till Jubelfesten

FÖR MENIGE MAN

AF

NILS LÖVGREN
KYRKOHERDE I GÄFLE.

STOCKHOLM
FOSTERLANDS-STIFTELSENS FÖRLAGS-EXPEDITION.

GUSTAF II ADOLF

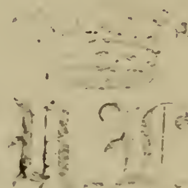
HANS PERSON OCH BETYDELSE

NÅGRA MINNESORD VID JUBELFESTEN

FÖR MENIGE MAN

AF

NILS LÖVGREN,
KYRKOHERDE I GEFLE.

STOCKHOLM
FOSTERLANDS-STIFTELSENS FÖRLAGS-EXPEDITION.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1894.

INNEHÅLL.

Tionde kapitlet.

Elfte kapitlet.

Tolfte kapitlet.

FÖRSTA KAPITLET.

Inledning.

»Med rätta bör det svenska folket vörda Gustaf Adolfs minne.»

I år infaller 300-årsdagen efter den mans födelse, hvilken burit det mest frejdade namn, som Sverige frambragt. Utländske män hafva hos hans fädernesland gjort framställning om jubelårets firande, och Sveriges inbyggare rusta sig med glädje att högtidlighålla ett af sitt lands största minnen. Så förena sig in- och utländingar om samma minnesfest. Detta häntyder på, att den person, till hvars ära festen firas, haft betydelse ej blott för Sverige utan tillika för mänskligheten.

Mannens namn är välbekant. Redan under hans lifstid bars det af ryktet till den civiliserade världens yttersta gränser. Det nämndes med vördnad och hänförelse af ljusets vänner, med fasa och förbittring af dess fiender. Det inristades med outplånlig skrift

på historiens blad, så att numera knappt något folkskolebarn i världen är okunnigt om Gustaf II Adolf, den store konungen af Sverige.

Svenska regeringen har tagit initiativ i fråga om minnesfestens firande och därom utfärdat ett cirkulär af följande lydelse:

Vi OSCAR, med Guds nåde, Sveriges, Norges, Götes och Vendes Konung, tillbjude Eder, Våre trogne undersåtar, som uti Vårt konungarike Sverige bygga och bo, Vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud allsmäktig.

Trenne århundraden hafva snart gått till ända, sedan Konung Gustaf II Adolf föddes. Hela den evangeliskt-protestantiska världen, som i honom ser en af sina förnämsta hjältar, har anledning att med glädje och tacksamhet vända sina tankar till denna betydelsefulla tilldragelse. I främsta rummet bör dock detta ske i det land, som egt den lyckan att kalla honom sin och som räknar honom som den ypperste i en rad af store konungar. Hvarje svensk måste i sitt hjerta fyllas med stolthet och tacksamhet, då detta sköna minne träder för hans syn. Ty öfver det svenska namnet har hjältekonungens lif spridt en glans, som ingen tid förmår att utplåna, och hans förtjänster om det rike, som Gud satte honom i händer, hvarken skola eller kunna någonsin förgätas.

En konungagärning jämförlig med Gustaf Adolfs återfinner man sällan i folkens häfder. Då han vid 17 års ålder, ännu blott en yngling, besteg sina fäders tron för att antaga styrelsen öfver Sveriges rike, fann han detta upprördt af dyningarna efter djup inre tvedrägt, utmattadt af långvariga krig samt oroligt och tvekande inför de talrika och mäktiga fiender, af hvilka det omhvärfdes. Efter mångens åsigt stod det hardt nära vid branten af sin undergång. Det är då nästan som ett under att skåda hvad som föga mer än tjugu år senare möter vår blick vid hans förtidiga bortgång. Ett enigt, föryngradt och hugstort folk står samladt i bitter sorg vid sin oförliknelige konungs stoft, men ock med fast beslut att manligen fullfölja det verk, som

deras store konung lemnat i arf; det hade icke blott sin själfständighet befästad, utan det intog en ärad plats vid sidan af Europas förnämsta makter.

Så långt som evangelisk tro slagit rot och hålles i helgd, vördas minnet af Gustaf Adolf såsom den man, hvilken med Guds hjälp räddade protestantismens sak, när denna sväfvade i yttersta fara. För våra tyska trosförvandter syntes ingen räddning återstå, och den påfligt-katolska öfvermaktens stormflod hotade hvarje ögonblick att nå våra egna kuster. I denna nödens stund trädde Gustaf Adolf in i striden. Den var i de flestes ögon ojämn, vidtutseende och full af de största faror, men för honom stod klart, att Sveriges framtid och den evangeliska trons frihet voro oupplösligt knutna till hvarandra. Han såg i striden en kallelse från ofvan och utan tvekan följande dess maning gaf han med glädje sitt lif, och han har, såsom historien vittnar, ej gjort det förgäfves. Men därför tillhör hans namn ej blott fosterlandet, utan mänskligheten, och hans strid för protestantismens sak gör hans världshistoriska storhet.

Detta minne är emellertid för oss ej hans enda; derom bära fosterlandets häfder vittne på hvarje blad. Krigisk färdighet hade länge ansetts som svenska folkets arfvedel, men det var Gustaf Adolfs snille förbehållet att så utveckla densamma och skapa sådana vilkor för en fast krigsförfattning, att vårt land länge gälde för en krigarstat af första rang, fruktad af ovän, skattad af vän. Tryggade gränser blefvo frukten af hjältekonungens segrar. Stor var denna krigiska ära och i mångens öga står den främst, och dock är den blott en länk i den rad af ovanskliga förtjänster, som knyta sig vid Gustat Adolfs namn. Vår inre historia bär på alla områden djupa spår af hans genomgripande och rastlösa verksamhet, ty äfven under de ständiga krigens oro och buller har han haft öppet öga för den fredliga utvecklingens kraf, och sitt konungsliga kall var han ända in i det minsta trogen. Än i denna dag bygger den svenska staten på de mäktiga grundvalar, som han med skarpsynt blick och kraftfull hand utlade. Under samarbetet med honom utvecklade sig den svenska riksdagen, och dess verksamhet

blef allt mera betydande; vår förvaltning nyskapades och göts i former, för sin tid mästerliga, ännu i mycket bibehållna, och den högre rättskipningen tog en fast gestalt. Med vaket intresse arbetade konungen för att höja det torftiga landets näringslif, och med riktig blick för samfärdsmedlens betydelse såsom ett dettas lifsvilkor lade han grunden till ett för sin tid storartadt vägnät. Särskildt oförgätlig blifver hans varma kärlek för allt hvad till undervisning och skolbildning hörde. Hans begynnande arbete på detta fält har förebådat och i många afseenden förberedt den utveckling, hvaröfver vi nu glädja oss.

Med rätta bör därför det svenska folket vörda Gustaf Adolfs minne och känna som en bjudande pligt att hembära det sin högtidliga hyllning. I verklig sanning sker detta dock först när man på allvar tager det till föredöme för sitt eget lif. Det folk, som räknar för den största heder att kallas Gustaf Adolfs folk, måste ock handla i hans anda. Liksom han måste det stadigt vandra Herrans vägar, görande sin pligt fullt, aktande allt annat ringa, när det gäller hvad som bör vara ett folk heligt, framför allt att värna om fädrens tro och fosterlandets självständighet. Det skall då, såsom han, i förtröstan på den Allsmäktiges skydd ej behöfva förfäras, och välsignelse från ofvan skall hvila öfver dess färd, såsom den hvilade öfver Gustaf Adolfs lifsgärning.

Genomträngde af dessa känslor och förvissade, att denna Vår uppfattning delas af hela Vårt folk, hafve Vi härmed velat ställa den uppmaning till Eder alla och en hvar särskildt, att trehundrade årsdagen af Gustaf II Adolfs födelse, enligt gamla stilen räknadt Söndagen den 9 nästkommande December, må i hela landet firas såsom en nationel högtidsdag, på sätt å hvarje ort synes lämpligt och i den mån omständigheterna medgifva. Särskildt hafve Vi, som själfve ämna föranstalta om en högtidlig gudstjänst nämnda dag i Riddarholmskyrkan i hufvudstaden, funnit godt härigenom förordna, dels att i sammanhang med den offentliga gudstjänsten i landets kyrkor dagens minne skall högtidlighållas enligt de föreskrifter, vederbörande domkapitel och konsistorier ega att meddela, dels att likaledes enligt när-

mare bestämmelser af vederbörande styrelser åminnelsefester må vid alla landets offentliga skolor och undervisningsanstalter firas antingen nämnda dag eller nästföregående Lördag den 8 December, börande, där Lördagen väljes, all undervisning denna dag inställas; hvarjämte Vi i vanlig ordning vilje gifva nådig föreskrift om sättet för dagens firande vid krigsmakten och dit hörande inrättningar.

Vi befalle Eder samt- och synnerligen Gud allsmäktig nådeligen. Stockholms slott den 9 Augusti 1894.

OSCAR.
(L. S.)

G. F. GILLJAM.

Gustaf Adolfs person och storverk äro skildrade af de yppersta in- och utländska historieskrifvare. Efter desses verk hafva kortare sammanfattningar utkommit, hvilka likt rännilar bragt de stora kunskapskällornas flöden till snart sagdt hvarenda koja i Sverige. Därför kan i detta ämne till och med åt menige man knappt skänkas något väsentligt nytt, annat än af historieforskaren ex professo. Det har dock synts författaren af denna lilla broskyr, som om den stora allmänhetens kunskap om Gustaf Adolf mera rörde sig om hans bedrifter än om hans person, mera om verkan af hans enskilda bragder än om hans lifsgärning i det hela. Det torde därför icke vara onyttigt att för denna allmänhet ur tillförlitliga källor samla några drag till belysning af Gustaf Adolfs karaktär och betydelse i historien. Det är blott detta, som utgör syftet med den följande framställningen.

ANDRA KAPITLET.

Lösta och olösta uppgifter.

»Herre, du var fordom ditt land nådig, du förlossar de fångna af Jakobs hus.»

För att fatta hvad Sverige och mänskligheten behöfde i Gustaf Adolfs person måste vi gå tillbaka till de stora föregångare, hvilkas verk det varit honom gifvet att fortsätta eller värna: de äro Gustaf Vasa och Luther.

Gustaf Vasa hade för Sverige utfört ett dubbelt frigörelsearbete: från Kristian Tyrann och danskarne å ena sidan, å andra sidan från påfven. Med det förra arbetet följde skapandet af ett inhemskt ärftligt, men konstitutionelt konungadöme, med det senare en reformation af kyrka och undervisningsväsen. Den store landsfaderns båda äldsta söner, som efter hvarandra följde honom på tronen, Erik XIV och Johan III, voro oskickliga i fullföljandet af hans verk och bragte det i fara. Endast den yngste sonen, som i

kampen mot Johan III:s katolske son och efterträdare Sigismund omsider under namnet Karl IX fick Sveriges krona på sitt hufvud, hade förstånd och vilja att fortgå på den bana, hans fader inslagit. Karl IX:s hårda händer voro emellertid mera egnade för aflägsnande af de missförhållanden, som hans bröder infört, än för fortsättning af den samhällsbyggnad som Gustaf Vasa grundat. Några af hans verk böra dock på grund af sin vigt icke förglömmas. Utan Karl hade Upsala möte icke kommit till stånd. Här uttalade den svenska kyrkan med klar medvetenhet sin lutherska ståndpunkt, och Upsala mötes beslut har jämte Augsburgiska bekännelsen och de från gamla kyrkan ärfda trosbekännelserna alltid ansetts för hennes skriftliga grundläggningsdokument. — En tid efteråt gjorde Karl ett försök till återupprättande af Upsala universitet, som länge legat i lägervall. Ett inhemskt universitet var ock högeligen af nöden. Så länge ett sådant saknades, måste vetgiriga svenska ynglingar begifva sig utomlands för att inhämta en högre bildning. Fattiga som de voro, måste de vända sig dit, där kunskaper kunde vinnas för billigaste pris. Jesuiterna drogo fördel häraf och lockade en mängd svenskar till sin läroanstalt i Braunsberg i Ostpreussen mot löfte om understöd till deras uppehälle under studietiden. Naturligtvis drogo de då ock försorg därom, att samma ynglingar återvände till Sverige antingen som hemliga katoliker eller åtminstone som tvifvelaktiga protestanter. Ty värr kunde dock icke Upsala universitet komma till någon rikare uppblomstring under Karl IX:s tid i följd af ekonomiska

svårigheter. — Till Karls betydelse såsom fortsättare af sin store faders verk bör ändtligen räknas, att han gent

Gustaf Vasa.

emot sin katolske brorson Sigismund, hvilken, tillika konung i Polen, var mera polskt än svenskt sinnad, upprättade ett fosterländskt och protestantiskt konungadöme under oaflåtlig samverkan med rikets ständer.

Men emot denna sträfvan att ånyo bringa till stånd ett enigt och starkt protestantiskt Sverige ställde sig mäktiga fiender. Mindre betydande voro slitningarna i det inre, enär motståndet mot Karl IX:s arbete inom landet endast utgick från enskilda stor-

Luther.

män och icke fick något egentligt understöd hos den stora massan af befolkningen. Större voro farorna utifrån. Sigismund ville icke frivilligt afstå från Sveriges krona, och hvarken han eller hans jesuiter kunde smälta harmen att se vårt land, som de ansett för ett lätt byte åt den katolska kyrkan, ryckt ur deras klor. De gjorde alltså ett försök att med

Polens makt underlägga sig Sverige. Detta försök var så mycket mer hotande, som Sigismunds och Polens makt därutinnan hade ett ryggstöd i hela det katolska Europa. Då syntes tiden läglig för Danmark att söka återupplifva de gamla medeltidsförhållandena, då det spelat herre i Norden. Där fördes nu spiran af Kristian IV, en ung, duglig och ärelysten konung, som icke ville försumma tillfället att vinna ökad makt och berömmelse. Karl IX:s småsinnade envishet gaf denne en välkommen anledning att förklara krig i syfte att hälst »undertvinga Sveriges rike under sin och Danmarks obediens (lydnad) och dominio (herravälde).» Lägga vi därtill, att det ännu barbariska Ryssland oroade gränsen på sitt håll, så kunna vi förstå, att Sveriges ställning vid Karl IX:s bortgång var mycket hotad och att det kräfdes en ovanlig man vid styret för att föra statsskeppet oskadt ur bränningarna.

Då Gustaf Vasa lånade sin kraftiga hand åt reformationen af den svenska kyrkan, så tillgodogjorde han sitt rike frukterna af Luthers arbete i Tyskland. Hvar och en känner, hvad detta arbete innebar. Det var att lösgöra de kristnas samveten från slafveriet under påfven och människostadgar för att i stället binda dem vid Gud, uppenbarad i nådens medel, ordet och sakramenten. Luthers vigtigaste angelägenhet var fördenskull att återgifva bibeln åt folket och återuppbygga kyrkan på bibelns grund. Men återuppbyggandet kräfde först ett nedrifvande, och det som skulle nedrifvas var allt inom påfvekyrkan, som hade sin grund och sitt ursprung från något håll

bredvid den heliga skrift och därför i strid mot denna. Påfven och hans anhängare sökte emellertid värna om sitt verk, och sålunda uppstod en kamp mellan det nya, som ville tränga sig fram, och det gamla, som ville hålla sig uppe. Påfven vädjade till det världsliga svärdet. Detta gick dock att börja med icke så lätt ur skidan, enär käjsare och furstar voro missnöjda med påfvens regemente och på grund däraf ovilliga att gå hans ärenden. Luther svängde däremot med oförskräckt mod Andens svärd och tillfogade därmed påfvedömet sår på sår, medan samtidigt både han och hans anhängare voro ifrigt sysselsatta med att uppföra en reformerad kyrka. Framgången var häpnadsväckande både genom sin hastighet och sin omfattning. Snart voro mer än halfva Tyskland och de nordiska rikena vunna för den lutherska kyrkoförbättringen, och öfverallt i de katolska länderna höjdes röster, som yrkade på en allmän omdaning af kyrkan.

Samtidigt med Luther uppträdde reformatorer i Schweiz. Dessa voro Zwingli och Kalvin. Äfven de hade stor framgång. Inom kort var deras inflytande stadgadt i ungefär hälften af de schweiziska kantonerna. Därifrån utbredde sig deras läror raskt till Nederländerna, England och Skotland och räknade en stor skara bekännare i Frankrike. De kyrkor, som växte upp ur den schweiziska reformationen, benämndes reformerta. I kult och författning voro de olika den lutherska kyrkan, likasom de ock skilde sig från denna i uppfattningen af ordet och sakramenten.

I samma mån som reformationen uppenbarade sin inneboende kraft, uppfordrades påfvedömet att

rusta sig till motvärn. De protestantiska furstarne i Tyskland och främst bland dem Filip den ädelmodige af Hessen beredde sig till självförsvar. Detta var icke i Luthers anda. Han ville i en andlig strid icke veta af några andra vapen än andliga. Med Guds ord skulle villfarelsen nedslås och sanningen föras till seger. Skulle de kristna i denna kamp få lida något för sin tros skull, så borde de med glädje underkasta sig detta lidande.

Därom är ingen fråga, att icke Luthers ståndpunkt är den idealt kristliga. Luther trodde på Guds kraft och ville icke, att mänsklig klokhet och kraft skulle få förstöra Guds verk. Denna hans ståndpunkt visar sig så mycket upphöjdare, som icke ens flertalet af hans egna anhängare förmådde framtränga till densamma. De reformerta voro allt ifrån början af annan tanke. Detta stod i samklang med hela deras öfvertygelse. Ty enligt denna var ordet icke den drägt, hvari Gud framträder och gifver sig åt oss människor, utan snarare en härold, hvilken går framför ärans konung att bereda väg för honom. Men om ock Herren icke drager fram annat än i spåren af denna härold, så var det dock tänkbart, att mänsklig makt kunde nedslå de bålverk, som stodo i vägen för ordets förkunnande. Därför ville en Zwingli och en Kalvin från sitt reformationsverk icke utesluta mänskliga maktmedel.

De lutherska furstarne i Tyskland drefvos af yttre anledningar till ungefär enahanda mening som de reformerta i fråga om trons försvar. Om de ock för egen del kunnat underkasta sig lidanden för sin tros

skull, vore de väl därför berättigade att prisgifva sina undersåtar åt sin katolske öfverherres, kejsarens, godtycke? Borde de icke snarare skydda dessa i besittningen af evangelii ljus, som så klart uppgått för dem? Svaret på dessa frågor syntes dem icke kunna blifva mer än ett, och så ingingo de försvarsförbund mot katolikerna.

De motsatta partiernas rustningar måste omsider leda till krig. I Tyskland höll Gud detta tillbaka, till dess han hemkallat Luther. Men sedan bröt det löst. De protestantiska furstarne fingo smaka följderna af sitt felsteg att med världsliga vapen gripa in i andliga förhållanden. Likväl gick protestantismen icke under. Efter åtskilliga förvecklingar kom det 1555 till en religionsfred i Augsburg, samma stad där lutheranerna framlagt den sköna bekännelseskrift, som efter staden bär namnet den augsburgiska. I denna fred bestämdes, att de tyska riksstånd (furstar eller fria riksstäder), som redan öfvergått eller framdeles öfvergingo till den augsburgiska bekännelsen, skulle hafva religionsfrihet och lika rättigheter med katolikerna. De reformerta voro undantagna från denna religionsfrihet. Beträffande de andliga riksstånden, d. v. s. sådana biskopar, som tillika voro regerande furstar öfver sina områden, yrkade katolikerna, att, om de öfverginge till lutherdomen, de skulle förlora sina län, hvilka således fortfarande skulle tillhöra den katolska kyrkan. På denna punkt gingo lutheranerna icke in, hvadan den lemnades öppen för framtiden.

Denna fred lemnade alltså flera tvistefrågor oaf-

gjorda än de, som afgjordes. Den kunde därför icke häller blifva varaktig. Dels började just från denna tid de reformerte att vinna rika framgångar i Tyskland, dels öfvergingo en mängd andliga furstendömen till protestantismen. Något annat sätt att slita dessa tvister än med vapenmakt var numera icke tänkbart. Nu hade en gång reformation och politik blifvit sammanknutna med hvarandra. Man må från kristlig ståndpunkt anse detta förbund huru olycksaligt som hälst, så måste dock medgifvas, att, sedan det en gång ingåtts, det från protestantisk sida icke kunde upplösas, så vida man icke på en gång ville uppgifva alla de fördelar, man hittills vunnit.

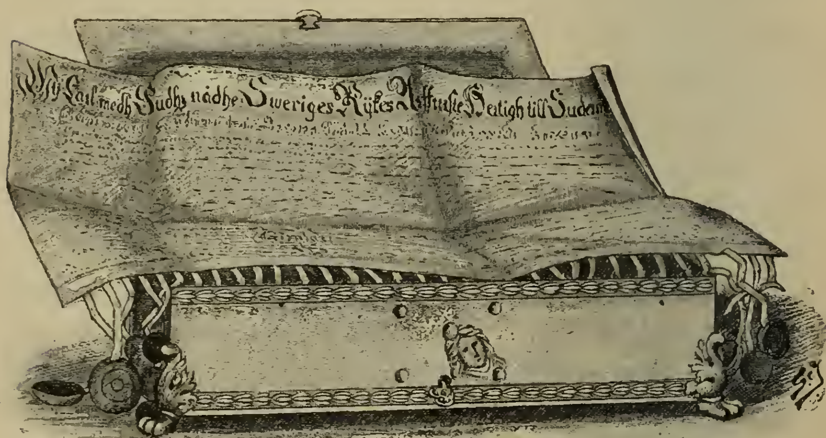
Katolikerna sörjde ock för att protestanterna alltjämt måste lefva i fruktan. Ibland dem uppkom en kyrklig rörelse, som blifvit kallad motreformationen. Många krafter bidrogo till denna, men största insatsen däri gjordes af jesuiterna. Här i syndens värld framkalla motsatserna hvarandra. Detta gäller icke blott om tidsriktningar, utan äfven om de personer, som äro deras bärare. Luther, som skakade den katolska kyrkan i hennes grundvalar, fick inom samma kyrka sin motsvarighet i Loyola, stiftaren af jesuiternas orden, hvilken mer än någon annan bidragit till katolicismens befästande. Luther kallade människorna till andlig frihet, Loyola bragte dem i inre och yttre tvång. Den förra var samvetsgrann i valet af medel till sitt verks främjande; den senare och ännu mer flertalet af hans anhängare tillgrepo äfven förkastliga medel, som de ansågo egnade att gagna den katolska kyrkan. De hyste sålunda ingen försyn för att underblåsa de

religionskrig, som redan upplågat, och att framkalla nya. I politikens irrgångar voro de väl bevandrade och ville ingalunda, att dessa skulle vara tillstängda för religionens banérförare.

Jesuiternas inflytande i Europa under de två århundraden, som följde på religionsfreden i Augsburg, var oerhördt. I senare hälften af 1500-talet höllo de Europas mäktigaste furste Filip II i Spanien i sina ledband. De hade sin hand med i den blodiga inkvisitionen i Spanien; de eggade detta land till utrotningskrig mot protestanterna i Nederländerna; de fröjdade sig, då Filip utsände sin oöfvervinneliga flotta att underkufva det prostantiska England. I Frankrike underblåste de katolikernas hat mot hugenotterna, såsom protestanterna där kallades. I Tyskland fostrade de furstesöner till blifvande riddare för den allena saliggörande kyrkan. Ända till det kalla Norden utsände de sina verktyg, hvilkas hala tungor bestämde en Johan III:s rådslag och gjorde Sigismund till en fanatisk katolik. Efter hand sammankopplade de nästan alla katolska länder med hvarandra. Sålunda fanns i början af 1600-talet en väldig räcka af katolska stater från Düna till Gibraltar, sammanslutna för att vid lägligt tillfälle sätta sig i rörelse till protestantismens undertryckande. Man behöfde blott vänta till dess tanken på detta katolicismens nya korståg framalstrade rätte mannen för dess företagande.

Det var knappt tvifvelaktigt, från hvilket håll denna skulle komma. Det habsburgska furstehus, hvartill Filip II hörde, hade städse gjort sig till den

katolska kyrkans vapendragare. Det innehade de båda mäktigaste tronerna i det dåvarande Europa, nämligen Spaniens och det tyska käjsardömets. Men själfva storheten af dess makt utgjorde ett hinder för jesuiternas planer. Samma furstehus, som ansågs nog starkt för att krossa protestanterna, skulle i och med detsamma blifva farligt för de smärre katolska staternas bestånd. Däraf blef följden, att det katolska

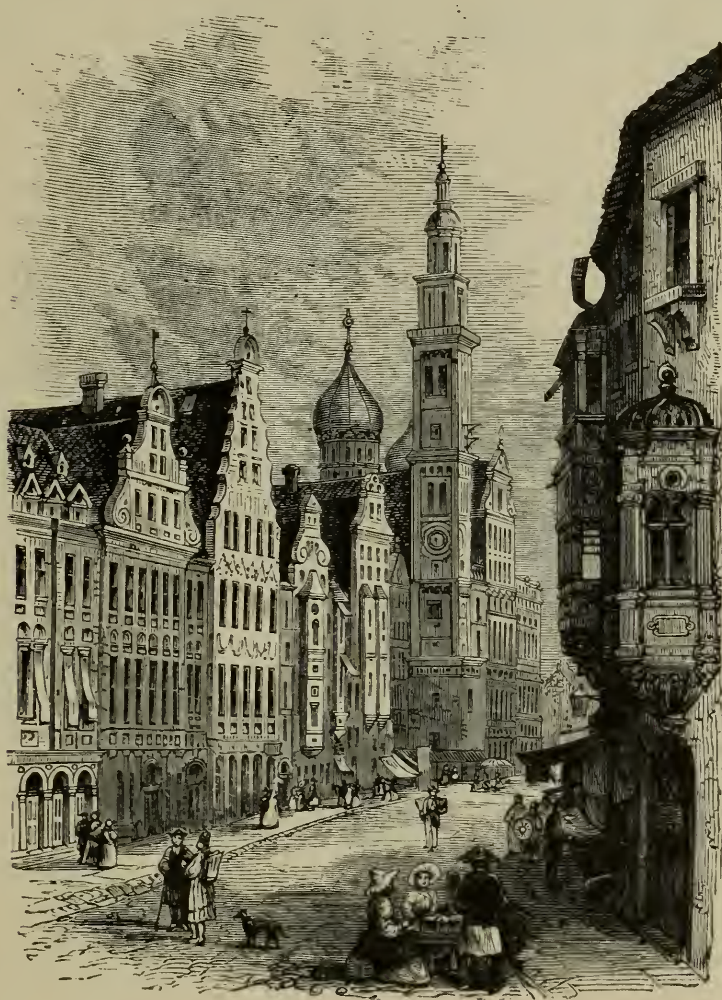

Silfverskrin, hvari originalpergamentet till Upsala mötes beslut förvaras, med samma pergament synligt.

Frankrike, som förföljde hugenotterna inom egna landamären, erbjöd sin hjälp åt de tyska protestanterna, då de rustade sig för att värna sin frihet. Så visade sig förbundet mellan religion och politik icke alltid gynnsamt för religionen, icke ens då det leddes af så fintliga personer som jesuiterna.

Medan farorna hopade sig omkring protestanterna, bidrogo dessa på flerehanda sätt till sin saks försva-

gande. Mellan lutheraner och reformerte rådde en oenighet, som stundom var hetare än ovänskapen

Augsburg.

mellan protestanter och katoliker. Den varma lifaktighet, som förefanns under reformationens barndomsdagar, hade efterträdts af förslappning. Förståndets

öfvertygelse fick ofta ersätta hjärtats tro, sanningskärleken urartade till stridslystnad om ord och formler. Både bland furstar och folk tydde många tecken på att den forna hänförda offervilligheten för evangelii sak fått vika för ett småaktigt fikande efter privata fördelar. För den djupare blicken måste det vara klart, att reformationens räddare icke kunde framgå ur den i många hänseenden förfallna lutherska kyrkan i Tyskland. Ingen torde dock hafva anat, att han skulle växa upp i det aflägsna, föga omtalade Sverige. Det visste endast han, som i nåd såg ned till vårt svenska folk, då det endrägtigt slöt sig tillsammans omkring den augsburgiska bekännelsen, och då det sedan på knä anropade Gud att beveka Sigismund, att gifva bekräftelse åt det stora beslut, som fattades på Upsala möte.

TREDJE KAPITLET.

Gustaf Adolfs barndom och ungdom.

»*Han vardt strängt uppfödd och hållen till arbete, dygd och mandom.*»

Emellan Mälaren och Östersjön, sköljd af bådas böljor, ligger skön, som en brud Sveriges hufvudstad. Bland dess talrika palatser, dröjer ögat hälst vid den stolta konungaborgen. Ännu stoltare höjde sig emellertid fordom på ungefär samma ställe bland obetydligare omgifningar en annan konungaborg med torn och tinnar, hvilken förstördes af en eldsvåda strax efter Karl XI:s död. Inom dess murar föddes Gustaf Adolf den 9 dec. 1594.

Det var dock blott af en tillfällighet, som Gustaf Adolf fick hålla sitt inträde här i världen på ett så förnämt ställe som Stockholms slott. Hans fader hette ännu blott härtig Karl, och samma år hade Sveriges krona blifvit fäst på Sigismunds hufvud. Enligt arf-

Stockholms slott på 1600-talet.

följden stodo dennes söner med sina manliga efterkommande och därnäst Johan III:s yngste son, härtig Johan af Östergötland, närmare tronen än härtig Karl. I Gustaf Adolfs mun skulle man därför i det närmaste hafva kunnat lägga Gideons ord: si jag är den minste i min faders hus. Stora voro icke utsikterna, att han någonsin skulle blifva Sveriges konung.

En annan egendomlig tillfällighet torde böra påpekas. Gustaf Adolf föddes samma år, som Upsala mötes beslut bekräftades af Sigismund. Sigismunds stadfästelse af mötesbeslutet var aldrig allvarligt menad och blef genast bruten. Gud gaf nu åt Sverige den man, som skulle blifva bästa bekräftelsen på detta mötesbeslut, i det honom förunnades att värna den evangeliska läran och betrygga hennes bestånd för framtiden.

Om det är sannt, att föräldrarnes egenskaper gå i arf på deras barn, hvad kunde man då vänta af den unge Gustaf Adolf? — Hans fader hade ett klart förstånd, en fjärrskådande blick och en oböjlig viljekraft i förening med en stark känsla för pligtens kraf och en utomordentlig verksamhetsifver. Men därjämte var han ofta hård och misstänksam, snar till vrede och sen att förlåta. Hans gemål, Kristina af Holstein-Gottorp, en ättling af Filip den ädelmodige, liknade i mycket sin man och beskylles äfven hon för hårdhet och stränghet. Hos Gustaf Adolf synes dock, om man undantager lynnets fallenhet för uppbrusning, endast de goda egenskaperna hos hans föräldrar hafva gått i arf. Dessa voro adlade af en hjärtlig välvilja och en djup känsla, hvilken blott glimtvis skymtade

fram hos hans fader och sällan röjde sig hos hans moder. Det bästa hos de båda slägter, från hvilka Gustaf Adolf stammade, tycktes hafva förenat sig att hos honom bilda grundvalen till en stor och helgjuten personlighet.

Det är emellertid många faktorer, som inverka på hvad gossen kommer att blifva som man. En af de vigtigaste är uppfostran. Denna är icke alltid den bästa i furstesalarne. Om Gustaf Adolfs uppfostran kan dock i det hela gifvas ett mycket godt omdöme.

Sträng och allvarlig var den. Detta kan man förstå redan på grund af föräldrarnes karaktär. Gustaf Adolfs vän och kansler Axel Oxenstjerna skrifver därom: »Såsom hans fader var en allvarsam regent och stridbar herre samt hans fru moder af mod och sinne hög och ädel, så vardt han ock strängt uppfödd och hållen till arbete, dygd och mandom.» Sparsamt och tarfligt var lefnadssättet vid Karl IX:s hof i hvardagslag. Det skall hafva varit hoffolket förbjudet att bena strömmingen, och drottningen berättas hafva med aln mätt ut tråden åt sina sömmerskor. Allt ifrån barndomen infördes sålunda Gustaf Adolf i de enkla vanor, som längre fram satte honom i stånd att dela vilkor med den ringaste soldat.

Strängheten gick dock icke så vidt, att den alstrade modlöshet hos den unge gossen. Denne hade ock ett gryende mod, som icke var så lätt att nedslå. Redan på sköterskans arm tillropade den lille pysen någon, som syntes honom för närgången: »vet du icke att jag är en herre?» En annan gång sprang han i gräset på en äng. Då man varnade honom för or-

marne, bad han blott att få en käpp för att slå dem ihjäl. Fadern, som stod bredvid, log åt hans djärfhet och sade: »tro ej att han är rädd!»

Drag af rättvisa och godhet uppenbarade sig äfven i hans barndom. En Ölandsbonde skänkte honom en gång en liten häst. Han gladde sig mycket åt gåfvan, men skyndade genast efter några mynt, som han gaf bonden, i det han sade: »jag skall betala dig för hästen, ty du lär icke vilja gifva mig den för intet och kan behöfva dina pengar».

Hans naturliga godhet och välvilja blefvo för honom ett godt värn mot de dåliga inflytelser, som trängde sig på honom under hans ungdom. »Partilidelsen — yttrar en författare — hväste redan kring hans vagga, och under uppväxten trädde han in i en sfär af misstänksamhet och oförsonligt hat mot politiska motståndare; ända in i barnets oskyldiga lekar trängde erinringar från det borgerliga krigets blodscener. Men dessa intryck förmådde dock ej sätta fläckar i hans af naturen rena och ädla sinne. Gustaf Adolf upprätthöll sin faders verk och gaf åt hans minne all den ära det i öfrigt förtjänar, men den samme, som i barndomen lekt bödel för dem, hvilka fadern dömt som förrädare och hvilkas hufvud han tagit på allvar, blef den, som försonade, hvad Karl IX lemnade oförsonadt och som utplånade sista spåret af den borgerliga tvedrägten. Denna medfödda mildhet och ädelhet i sinnet, denna rena mänsklighet i ordets högsta mening är det första i ögonen fallande karaktärsdraget hos Gustaf Adolf och det, som behärskar alla de öfriga. I de yngre åren aftecknar det sig så

mycket skarpare mot bakgrunden af den kalla hårdheten hos dem, under hvilkas ögon han uppväxte, och på höjden af hans bana, när han träder in i trettioåriga krigets råa och omänskliga våldscener, är det detta drag af ren och upphöjd mänsklighet, som

Karl IX.

lyfter honom så högt öfver den urartade samtiden och som omgjutit hans gestalt med idealitetens skimmer.»

De furstliga föräldrarne egnade sig med ifver åt sin sons uppfostran. Personligen ville de öfvervaka hans utveckling och medtogo honom därför emellanåt på sina resor. Sålunda fick han 5 år gammal åtfölja sin fader till Kalmar. En dag var han med vid

Kristina, Karl IX:s gemål.

hamnen och såg där liggande krigsfartyg. En af herrarne i härtig Karls omgifning frågade honom, hvilket fartyg han tyckte bäst om. Utan betänkande pekade gossen på ett stort skepp, som bar namnet »Svarta Ryttaren». På tillfrågan, hvarför han föredrog detta framför de andra, svarade han: »emedan det för de flesta kanonerna».

Följande året var han med på föräldrarnes resa till Finland. Karl, som nu var Sveriges konung, hade begifvit sig till denna landsända för att bringa någon ordning i den oreda, som där under lång tid inrotat sig. Hans arbete räckte till långt fram på vintern, och då han skulle återvända, hade kölden redan lagt ett istäcke öfver hafvet. Men Karl IX var ej den, som ryggade tillbaka för en lång vinterresa. Genast bestämde han sig för att med sin familj taga vägen omkring Bottniska viken till Stockholm. Det var första gången en svensk regent färdades denna väg, som torde innefatta omkring 200 svenska mil och på den tiden ännu var dåligt banad. Då vid hemkomsten någon uttalade sin förundran öfver att gossen medtagits på en så lång och svår resa, svarade fadern: »förvekligade människor äro till intet dugliga».

Efter återkomsten från Finland fick Gustaf Adolf en lärare. Karl IX öfverlemnade åt rikets ständer att utse en sådan. Deras val föll på en ung, begåfvad man af lägre stånd, hvilken sedermera såsom adlad bar namnet Johan Skytte. Som hofmästare anställdes en tysk adelsman, Otto von Mörner.

Under dessas ledning gjorde den begåfvade gossen raska framsteg. Det låter som en saga, då det

berättas, att han vid 12 års ålder redan var förtrogen med latin, italienska, franska, tyska och holländska samt förstod spanska, italienska och skotska. Detta var också något utomordentligt, äfven om här mindre var fråga om ett inträngande i språkens väsen än kunskaper för praktiskt bruk, och de raska framstegen vittna lika fördelaktigt om lärarens skicklighet och om lärjungens ovanliga flit och begåfning. Insigterna i latinet, som på den tiden var de bildades språk, voro mycket goda, och längre fram hade Gustaf Adolf i tal och bref gärna latinska sentenser till hands, särdeles ur Seneca. Det tyska språket var hans moders mål och genom henne blef han allt ifrån barndomen lika förtrogen med detsamma som med ett modersmål. Detta kom honom väl till pass, när han en gång uppträdde som det protestantiska Tysklands räddare. Han var då ingen främling för tyskt språk och tyska förhållanden, utan mera tysk, än den tyske käjsaren och hans handtlangare. Desse hade genom den romerska uppfostran, som kommit dem till del i jesuitskolorna, blifvit främlingar för sitt eget fosterland.

Gustaf Adolfs fallenhet för språkkunskap var blott en sida af hans rika anlag. När man läser den inledning, som han författat till sin egen historia, eller de sånger, som han på svenska eller tyska författat, får man det intrycket, att han kunnat duga både till skald och historieskrifvare. I sin mannaålder lemnade han prof på en mindre vanlig begåfning som talare. Men hans utbildning fick icke föras på afvägar genom mindre viktiga detaljer. Det gällde framför allt att

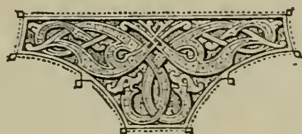
dana honom till konung öfver ett styfsint, men ädelt folk under brydsamma tider.

Härtill hörde i synnerhet, att han förkofrade sig i sedlighet och gudsfruktan. Därom voro hans föräldrar och lärare lika angelägna. De ingöto hos honom håg för läsning af bibeln och andra goda böcker. Hans kristliga åskådning blef sannt luthersk. Fadern hyste visserligen böjelse för den reformerta läran, men var nog klok att inse, det hans son endast såsom en god lutheran kunde sammansmälta med Sveriges afgjordt lutherska folk.

I regeringens angelägenheter infördes Gustaf Adolf redan i unga år. »Liksom örnen dref konung Karl ungen tidigt ur boet att lära honom flyga.» Redan som nioårig satt gossen som en intresserad och läraktig åhörare vid rådets sammankomster; trettonårig fick han utföra offentliga uppdrag. Vid 15 års ålder öfvertog han styrelsen af ett af rikets landskap och höll samma år å faderns vägnar sitt första trontal till ständerna vid Örebro riksdag 1610. Därefter kan han betraktas som faderns medregent. I den mån Karl IX:s sjuklighet tilltog, öfverflyttades regeringsbördan på sonen, hvilken från våren 1611 kan anses som den egentlige regenten i riket.

Under allt detta försummades icke hans kroppsliga utveckling. En svensk konung måste den tiden framför allt vara en mästare i vapenyrket. Krigiska lekar, ridderliga öfningar, jagt och ridt hade utgjort förströelserna mellan hans ungdomsstudier. Det unga blodet längtade ock att få pröfva sina krafter i härtåg mot rikets fiender. Sålunda begärde han af sin fader 1611

befälet i kriget mot ryssarne. Fadern afböjde detta, men lät honom i stället fresta sin lycka mot danskarne. Här hade han bättre tillfälle till uppöfning af sina fältherreanlag. Genom tvänne krigsbragder samlade han redan nu rika förhoppningar kring sin person för framtiden. Kristianopel, på den tiden jämförelsevis starkt befäst, intogs genom öfverrumpling, och Öland, som nyss blifvit eröfradt af danskarne, återtogs och rensades från fiender. Kort därpå inträffade Karl IX:s död, och Gustaf Adolf kallades nu till ännu mera omfattande värf.

FJERDE KAPITLET.

Gustaf Adolfs person.

»Han var en herre, gudfruktig i alla sina handlingar intill döden.»

Till sitt yttre var Gustaf Adolf en äkta Nordens son, såsom sydländingen tänker sig honom. Han var tämligen storväxt, något öfver tre alnar lång, med ljust hår och skägg samt rödlett hy. Italienarne benämnde honom guldkonungen. Hans hurtiga väsen och glada, öppna, vänliga ansikte inverkade tilldragande på alla, med hvilka han kom i beröring.

Han var en gudfruktig man. »Han var en herre, gudfruktig i alla sina handlingar allt intill döden», skrifver Axel Oxenstjerna om honom. Hans gudsfruktan hade sin näring i ett flitigt umgående med Guds ord och bönen. Bibeln åtföljde honom på alla hans färder och var flitigt i bruk. »Jag söker», sade han, »att genom ordets begrundande stärka mig mot onda lockelser. En person på min plats är ingen annan än Gud ansvarig för sina gärningar; men just

denna självständighet inleder i många frestelser, mot hvilka vi aldrig tillräckligt kunna vara på vår vakt.»

I fält försummade han sällan de offentliga morgon- och aftonbönerna; gudstjänsten aldrig. Själf skall han hafva uppsatt åtskilliga af de brukliga fältbönerna. Vid vigtiga tillfällen förrättade han själf bönen. När han på väg till det 30-åriga krigets stora företag första gången landsteg på tysk jord, föll han i hela härens åsyn på knä och tackade Gud för den lyckliga öfverfarten. Hans ord skola därvid hafva varit: »Du, Herre Gud, som råder öfver vindarne och hafvet, likasom öfver jorden och himmelen, huru skall jag tillfyllest kunna prisa dig och ditt nådigt förlänade beskydd under denna vådliga, men nu lyckligt tillryggalagda färd? Jag tackar dig; af hjärtats innersta tankar tackar jag dig. Du vet, att jag företagit detta tåg icke till min, utan din ära och din förtryckta kyrkas hjälp. Gif ock framdeles lycka att utföra detta ditt heliga verk till den stund och det mål, som af dig bestämdt är.» Då han efter bönen såg tårar i de kringståendes ögon, sade han: »gråten icke, utan bedjen Gud af hjärtats grund. Flitigt bedit är halft segradt.» — Vi känna här igen Luthers anda. »Väl bedit är hälften studeradt», var reformatorns valspråk.

Vi erinra äfven om Gustaf Adolfs bön före slaget vid Leipzig: »allgode Gud, som bär seger och nederlag i din hand! Vänd ditt huldrika ansikte till oss, dina tjänare. Från fjärran länder och lugna boningar hafva vi kommit hit att strida för frihet, för sanning, för ditt evangelium. Gif oss seger för ditt heliga namns skull. Amen.»

Den sista bön af Gustaf Adolf, hvars ord blifvit bevarade åt eftervärlden, var den, som han med hän-

Gustaf Adolf.

derna knäppta omkring svärdfästet bad före slaget vid Lützen: »Jesu, Jesu, hjälp mig i dag att strida till ditt heliga namns ära!»

En samtida historieskrifvare vittnar, att Gustaf

Adolf alltid började sina företag med bön och att han därför äfven kunde sluta dem med tacksägelse. Med tacksägelse slutade han äfven sitt sköna hjältelif. Då i slaget vid Lützen de käjserlige efter svenskarnes första anfall började vika, tog konungen af sig hatten och tackade Gud för segern. Kort efteråt kom han i följd af dimman in bland fiendernas leder och fick ljuta hjältedöden.

Medalj öfver Karl IX och hans söner Gustaf Adolf och Karl Filip.

Gudsfruktan och sedlighet hänga så nära tillhopa som roten och stammen hos ett träd. På höjden af sin bana var Gustaf Adolf äfven ett skönt föredöme i kristliga dygder.

En människa är dock icke fullfärdig på en gång och blir aldrig fullkomlig. Den svenske hjältekonungen delade äfven denna mänskliga lott. Han har haft sina svaghetsstunder och sina vidlådande svagheter, men hans håg stod till att blifva en man efter Guds sinne.

Till öfvertygelse och lifsåskådning var Gustaf Adolf, såsom redan är nämndt, en god lutheran. Hans sedligt-religiösa utveckling är äfven genuint luthersk. Katolikens kristliga mål är fromma vanor, den reformertes fromma grundsatser, men lutheranens ett fromt hjärta. Det var efter det senare Gustaf Adolf traktade. Han har begått felsteg, som lemnat spår efter sig i historien, svåra nog om de mätas från den kristliga fullkomlighetens ståndpunkt, försvinnande, om de jämföras med hans samtids vanliga furstemoral. När hans moders fasta vilja och småkloka statskonst omildt sökte slita de band, som en varm ungdomskärlek ville befästa för lifvet, då förlorade han för en stund den inre samling, som var nödvändig för att bekämpa en stark naturs starka lidelser. En son, som var frukten af en otillåten förbindelse, bar vittne om hans skuld. Men från Gustaf Adolfs hof hade sanningen icke vikit. Den talade i den uppslagna bibeln, den hördes från hofpredikanters läppar, den gaf sig tillkänna i ett samvete, som ej hunnit inslumra. Följden vardt uppriktig ånger och bättring. Lifsändringen skedde i hjärtat, och med den följde ett fastare uppsåt att söka det, som godt är, och ett allvarligare bemödande att förverkliga det goda i lefvernet.

Denna hjärtegodhet sprider sitt sköna ljus öfver Gustaf Adolfs hela person och alla hans handlingar. Hans vidlådande brister, hufvudsakligen beroende på ett uppbrusande och häftigt lynne, göra honom i det ljuset endast så mycket mänskligare. De visa, att han trots sina fullkomligheter icke var fritagen från vår naturs skröpligheter.

Vi hafva redan omnämnt Gustaf Adolfs rika begåfning. Den var synnerligen mångsidig. Därutinnan erinrar han om vår kyrkas store reformator. Liksom hos denne voro äfven hos honom förståndets klarhet och den vida blicken förenade med rask beslutsamhet och uthållig viljekraft. Hos båda fanns äfven den djupa känsla, hvars strängar vibrerade för allt rent och ädelt i mänskligheten. När nu denna naturens stora rikedom var genomträngd och helgad af en oskrymtad gudsfruktan och sedlig fasthet, så framträdde hela hans person såsom sällsynt harmonisk. Hans inverkan på folket blef ock den utomordentliga, som det upphöjda och ideala alltid utöfvar. Han var en folkets man sådan som få, älskad och vördad, stundom med en afgudisk hängifvenhet, för hvilken hans ädla sinne förskräcktes.

Till hans storhet hörde äfven, att han icke förhäfde sig. Gud hade blifvit stor för honom, och därför blef han midt i de största framgångar och triumfer bevarad vid ödmjukheten. Denna ödmjukhet hade det med sig, att han i alla sina handlingar glömde sig själf för höga ändamål. För Guds ära, den evangeliska lärans försvar och Sveriges välgång fann han inga offer för tunga. Det var därför han till sist gaf sitt lif.

FEMTE KAPITLET.

Gustaf Adolf som familjemedlem.

»Den som är trogen i det minsta, han är ock trogen i mycket.»

Stora och ädla personligheter hafva alltid med starka band varit fästade vid de sina. Gustaf Adolf var äfven mycket slägtkär. Han hade växt upp som en lydig och hängifven son åt en sträng fader. Såsom man söker han i den inledning han skrifvit till sin egen historia — mer än till inledningen har han icke hunnit — rentvå sin faders minne från de fläckar, hvarmed dennes många vedersakare ville besudla det. Mot sin moder visar han städse en tillgifvenhet och en hänsynsfullhet, som icke synes hafva besvarats med något större mått af moderlig kärlek. Gustaf Adolf var icke hennes älsklingsbarn, utan den ömhet, hvaraf hon var mäktig, slösade hon på sin yngre son Karl Filip. Öfver detta förhållande kan man från Gustaf Adolfs sida icke spåra en skymt af ovilja. Fastmera andas hans bref till modern städse

en djup och hängifven vördnad, vare sig han begär hennes råd i statsangelägenheter eller ursäktar sig för att han icke hunnit inhämta hennes mening eller skrifvelsen är af mera privat natur. Någon obehörig inblandning i rikets angelägenheter tillät han henne dock icke. Gustaf Adolf var för mycket medveten om sina pligter som konung för att af undfallenhet mot modern medgifva något sådant. Då det däremot gällde hans enskilda angelägenheter, sökte han städse undvika att göra något mot hennes vilja.

Mellan Gustaf Adolf och de båda härtigarne, hans broder Karl Filip samt hans kusin och svåger Johan, rådde, om man undantager några öfvergående moln, i allmänhet ett mycket godt förhållande. Gent emot härtig Johan gick det så mycket lättare att bevara slägtsämja, som denne själf var en god och ädel personlighet. Detta lade han särskildt i dagen vid Gustaf Adolfs tronbestigning. Ehuru han hade den bättre arfsrätten till kronan och ehuru Karl IX i sitt testamente tillerkännt honom frihet att göra bruk af denna rätt, om han önskade, så trädde han likväl frivilligt tillbaka mot några obetydliga förmåner. Det plägar vara farligt för ett land att hafva många medtäflare om konungavärdigheten, men här hade man den sköna synen af två tronpretendenter, som i ädel täflan sökte gifva hvar den andre första rummet.

Upprättandet af ärftliga härtigdömen hade under den föregående tiden icke främjat landets lugna utveckling. Äfven nu funnos lycksökare, som för egen vinning arbetade på att söndra de furstliga fränderna från hvarandra. Genom moderns äggelser råkade verk-

ligen härtig Karl Filip en gång i fällan och gjorde ett försök att tillskansa sig rättigheter, som icke stodo tillsammans med rikets välförstådda intresse. Detta försök, oblygt gjordt, tillbakavisades tämligen omildt af konungen, hvilken, när pligten kräfde, kunde sjunga ut, men dock icke lät sådan vrede, tillkommen så att säga å ämbetets vägnar, störande inverka på sitt enskilda förhållande till den person, som den drabbade. Hans vänskapliga ställning till sina slägtingar förblef orubbad ända till deras död.

Samtliga gingo de bort före honom. Han sörjde dem uppriktigt. Själf författade han personalier öfver Karl Filip och uppreser i dessa den broderliga tillgifvenhetens minnesvård åt den från en bana af lysande förhoppningar tidigt bortgångne härtigen. Om sin moders död erhöll han underrättelse under ett framgångsrikt härtåg i Liffland 1626 och utbrast då full af vemod: »det är i denna värld blott en kort tid vi dragas med besvär och sorger, och det bästa är, att med oss tager en ände.»

Gustaf Adolf hade en helsyster och en halfsyster. Den förra, med namnet Maria Elisabet, var sjuklig till kropp och själ, blef tidigt förmäld med härtig Johan af Östergötland och dog vid 22 års ålder 1618. Halfsystern åter, prinsessan Katarina, var en begåfvad och duglig kvinna. Mellan henne och Gustaf Adolf rådde alltid ett förtroligt syskonförhållande. Detta fortfor äfven efter hennes förmälning med Johan Kasimir af Pfalz-Zweibrücken, hvilken ock hörde till kretsen af Gustaf Adolfs förtrogne.

Gustaf Adolf var icke blott son, broder och släg-

ting, utan äfven make och fader. Sedan han offrat sin ungdomskärlek på fäderneslandets altare, följde han statsklokhetens bud i valet af maka. Hans val föll på en kurfurstedotter från Brandenburg med namnet Maria Eleonora. Hvad denna hade att bjuda honom, var en ovanlig skönhet och ett varmt, hängifvet hjärta, som trånade bort, då hon icke fick lefva i sin gemåls omedelbara närhet. Däremot fann han icke i henne hjälpen af en själ, som kunde hänföras af hans stora tankar och planer och uppmuntrande deltaga med honom i hans arbete och offer. Fastmera förblef hon lifvet igenom ett nyckfullt barn, för hvilket både klimat och människor i Norden kändes för kalla. För Gustaf Adolfs manliga natur var nog hennes kvinnliga vekhet tilldragande. Dock kunde här å hans sida ej uppkomma den starka kärlek, som endast kan finnas mellan jämnbördiga naturer. Det blef snarare den skyddande ömhet, som styrkan skänker den i dess armar flyende svagheten. Men aldrig kunde Maria Eleonora beklaga sig öfver den minsta otrohet eller brist på uppmärksamhet från sin kunglige gemåls sida. Hvad som däremot alltid förorsakade henne den djupaste sorg, var de täta skilsmässor, som krigen och rikets vårdande angelägenheter gjorde nödvändiga. Ty icke ens makans tårar fingo afleda Gustaf Adolf från hans pligter som konung. Då och då fick emellertid drottningen äfven på krigsskådeplatsen möta sin gemål; emellanåt öfverraskade hon honom utan hans tillåtelse. Han mottog henne alltid kärleksfullt och visade på det mest delikata sätt undseende med hennes svagheter.

Efter återkomsten från det segerrika fälttåget i Liffland 1626 fick Gustaf Adolf smaka faderskärlekens glädje, i det dottern Kristina då skänktes honom dagen före hans 32:a födelsedag. Långa voro dock ej de tider, då han fick egna sig åt sina faderspligter. Hans

Maria Eleonora, Gustaf Adolfs gemål.

varma kärlek till barnet gaf sig dock luft vid flere tillfällen. Så när han före affärden till det trettioåriga kriget anbefallde henne åt rikets ständer. Så äfven då han kort därefter vid Elfsnabben tog afsked af de sina. Det var nu sista gången han såg sin

dotter. Ett fjärdedels århundrade senare skulle den protestantiska världen hafva sorgen att bevittna hennes affall från den protestantiska läran och inträde i

Kristina, Gustaf Adolfs dotter.

den kyrka, mot hvars samvetsförtryck hennes fader så framgångsrikt kämpat.

Den statsklokhet, som bestämt Gustaf Adolfs val af maka, hade i allo missräknat sig. Drottning Maria

Eleonoras regerande fränder i Tyskland blefvo icke, såsom man beräknat, vänner af det svenska väldet. De gjorde aldrig mer för Sverige än hvad de tvungos till af fruktan för dess segervana härar. Drottningen själf visade sig afvog mot sitt nya fädernesland; följden blef, att dess inbyggare vände sina hjärtan från henne. Ändtligen blef den dotter, som hon skulle fostra för Sveriges krona, både genom arfvet af moderns ostadiga sinne och genom en förvänd uppfostran föga gagnelig för det land, hvars lycka hon skulle främja. Den, som efteråt betraktar händelserna, kan icke undgå att känna det så, som om i Gustaf Adolfs giftermålsplaner hjärtat snarare träffade det rätta än statsklokheten.

SJETTE KAPITLET.

Gustaf Adolf och hans medhjälpare.

»Jag betraktar eder som ett mig af Gud gifvet medel många saker till att bära.»

Äfven det största snille kan ej genomföra ett världshistoriskt storverk utan dugliga medhjälpare. Samme Gud, som sänder de världsomdanande personligheterna, låter därför ock omkring dem uppväxa de redskap, som de hafva af nöden. Också har Sverige aldrig, vare sig förut eller efteråt, framalstrat så många lysande statsmän och hjältar som under den period, hvilken behärskas af Gustaf Adolfs ande. Så till vida kan man säga, att denne konung kom till regeringen vid en lycklig tidpunkt och var af omständigheterna synnerligen gynnad. Men däruti uppenbarades hans storhet, att han upptäckte förtjänsten, hvarhälst den fanns, och förstod att samla de dugliga männen omkring sig samt anvisa åt hvar och en hans rätta plats. Få regenter hafva ock i så hög grad egt förmågan

att fostra sin omgifning och elda dess håg för stora värf. Denna förmåga hörde så nära tillsammans med Gustaf Adolfs natur, att han blott behöfde vara den han var för att på alla i sin omgifning utöfva ett djupgående inflytande.

Gustaf Adolf förstod äfven som få att begagna sina tjänare. Å ena sidan höll han både den civila och militära styrelsens alla trådar i sin hand, så att intet större företag kom till stånd, hvarpå icke han själf tryckte sitt snilles stämpel; å andra sidan var han icke rädd för att låta sina män i hvarje uppdrag få verka så självständigt, som möjligt var med det helas sammanhang, och däraf skörda all den ära, som dem rätteligen tillkom. Detta möjliggjorde en god samverkan mellan konungen och hans medhjälpare. De delade mödor och förtjänster, och man kan knappast säga, hvar den förres verksamhet slutar och de andras vidtager.

Främst i raden bland Gustaf Adolfs förtroendemän står Axel Oxenstjerna. Elfva år äldre än denne konung, hade han redan blifvit bemärkt af Karl IX, hvilken efter att hafva pröfvat honom i maktpåliggande värf gjorde honom till rådsherre. Gustaf Adolf utsåg honom till sin kansler. Såsom sådan deltog han med råd och dåd i nästan alla vigtigare företag, som hans konung i fred eller krig utförde. Särdeles skönt är förhållandet mellan Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna. Den förre var en konung, som aldrig glömde sin kunglighet, den senare en undersåte, som aldrig glömde sina undersåtliga pligter. Och likväl rådde emellan dem en förtroendefull vänskap, som

förblef oförändrad under alla lifvets skiften. De voro emellertid till skaplynne mycket olika. Gustaf Adolf liflig i sin uppfattning och rask i sina beslut efter snillets omedelbara ingifvelser; Axel Oxenstjerna lugn och betänksam, omsorgsfullt vägande skälen för och emot samt beräknande följderna, innan han bestämde sig. En och annan gång kunde konungen råka i häftighet öfver sin kanslers betänkligheter. Sålunda utbrast han vid ett tillfälle: »om icke min hetta satte lif i Eder köld, så skulle alltsammans stelna och stanna af». Oxenstjerna svarade helt lugnt: »om icke min köld svalkade Eders Maj:ts hetta, så skulle Eders Maj:t redan hafva brunnit upp». Konungen skrattade och fred var sluten.

Till en början var Oxenstjerna med ålderns rätt i statssaker öfverlägsen sin kunglige vän; mot slutet gaf han gärna åt denne företrädet såsom sin mästare. Krigare var han aldrig, men ingen förstod bättre än han att anskaffa och utrusta krigshärar samt förse dem med deras förnödenheter. Dessutom biträdde han sin konung med att göra utkast till fälttågsplaner. De båda stora männen hade ock mycket att samrådas om, då de voro tillsammans, muntligen, då de voro på skilda håll, genom trägen brefväxling. Ett bref från konungen till Oxenstjerna med dess svar må här finna plats, enär de mer än mycket annat låta oss blicka in i förhållandet mellan Gustaf Adolf och hans kansler.

Gustaf Adolf skrifver från Golnow den 4 dec. 1630 sålunda:

»Min gunstiga hälsan och hvad mera jag förmår med Gud allsmäktig! Jag hafver bekommit Edert rådslag om nästa årets örlig och finner däraf Eder trohet mot mig och fäderneslandet. Efterkommande, hvilka framdeles se sakernas gång, varda prisande Edra hälsosamma råd, Eder flit att dem genomdrifva. Önskligt vore, att flere funnes, som med samma trohet och förstånd ärendena handterade till både rikets och allas vår enskilda välfärd. Men Gud utdelar sina gåfvor så olika. Därför och för syndens skull finnas hos människorna hvarjehanda fel och brister, hvilka jag hos många bland riksens ämbetsmän så stora förmärker, att jag ofta skulle förtvifla, därest icke Gud af himmelen underbarligen gåfve hjälp, där för människoögon ingen synes. Gören fördenskull väl och tröttens icke uti min och rikets tjänst, särdeles nu i denna kornhandeln *, ty jag lemnar min välfärd hällre i Edra än i andras händer. Jag hade redan öfvergifvit all tanke på denna sak, icke därför att jag icke kände hvad den båtade, utan emedan jag ingen visste att densamma anförtro, som icke själf skulle äta mjölet och spisa mig med agnarne. Men sedan I Eder detta verk påtagit, glädes jag, däruti stadigt förhoppandes ett godt stöd uti den börda jag nu bära måste. Gud, som allt i sin vård hafver, hjälper oss väl öfver denna vintern, så hoppas jag, att genom Eder sorgfällighet sommaren skall falla oss lättare. Gud gifve ock framgång hädanefter som hittills åt vår rättvisa sak hans namn till ära, hans kyrka till ro, oss alla till evig salighet.

Vårt tillstånd härute skulle jag omständligen för Eder framställa, därest icke min hand af dirschauiska slängarne ** vore styf och till skrifvande fast oduglig. Veten dock, att fienden är för närvarande svag både till häst och fot, dock icke så till ställning, hafvande under sig hela Tyskland till rof. Jag

* Axel Oxenstjerna hade åtagit sig ett ordnande af spannmålshandeln, hvarigenom konungen af den skulle erhålla större inkomster för sitt krigsfolks underhåll.

** I slaget vid Dirschau mot polackarne träffades Gustaf Adolf af en kula vid nyckelbenet. I följd däraf blef högra armen något stel, och särskildt förmådde han aldrig röra ett par af högra handens fingrar.

är dock för närvarande sysselsatt att samla folk i mening att honom snart besöka, där Gud gifve sin lycka till! — Det är nu på tjugonde året, som jag med mycken möda, men också, Gudi lof, med mycken heder vårt fädernesland förestått. Jag har detsamma alltid älskat och ärat, likaså dess trofasta inbyggare, och för deras skull föga aktat bekvämlighet, rikedom, ja självfva lifvet; sökande i denna världen ingenting annat än att fullgöra de pligter, till hvilka Gud låtit mig födas. Nu är väl denna vår sak rättvis och god, men krigets utgång däremot oviss, likaså människans lifstid. Därest mig något dödligt vederfaras skulle, vore de mina i mång måtto medömkan värde; båda kvinnor, modern rådlös, dottern omyndig jungfru; olyckliga, om de självfva få råda; olyckliga, om andra råda öfver dem. Därför förmanar jag och beder Eder för Kristi skull att icke fälla modet, därest något sådant inträffade. Mitt minne och de minas välfärd anbefaller jag uti Eder hand. Gören mot dem så, som I viljen, att Gud med Eder och de Edra görandes varder, och som jag mot dem göra skulle, därest de sådant efter Guds vilja behöfde. Faderskärleken trycker mig dessa rader ur pennan. Jag betraktar nämligen Eder som ett mig af Gud gifvet medel många saker till att bära, äfven dem, som mig i världen tungast trycka. Dock allt detta tillika med lif och själ och allt, hvad Gud hafver mig gifvit, befaller jag åter uti hans hand, otvifvelaktigt förhoppandes uti denna världen det bästa och efter detta lifvet frid, fröjd och evig salighet. Det jag ock allt i sinom tid Eder troligen tillönskar. Jag blifver Eder, så länge jag lefver, alltid gunstig och väl benägen.

Gustavus Adolphus.»

Oxenstjernas svar lydde:

»Eders Kongl. Maj:t min underdåniga och trogna tjänst, så länge jag lefver. Eders Majestäts gunstiga handbref af d. 4 sistlidne har jag med tillbörlig vördnad mottagit och genomläst, men kan af dess läsande aldrig mättas, billigt tryckande detsamma till mina läppar hvarje gång jag tager det i händerna. Att Eders Majestät ihugkommandes detta lifvets korthet och mänskliga händelser, betygar sitt förtroende till min ringa person; att Eders Majestät uppmanar mig i sådan händelse

till mod och anbefaller mig sin höga omvårdnad, och det med sådana ord och skäl, hvilka icke blott mig, en trogen tjänare, utan ock den hårdaste sten beveka kunde; att Eders Majestät

Axel Oxenstjerna.

ytterligare från sin höghet nedlåter sig att däremot lofva i lika händelse lika omsorg för de mina: detta allt verkar hos mig sådana känslor, att jag icke vet, hvad jag svara skall. Jag ser häruti Eders Maj:ts lifliga omsorg att använda alla medel, äfven de minsta, för fäderneslandets framtida väl, likaså för Dess egen höga gemål och lifsarfvinge. Men efter nu Eders

Majestät mig sådana höga åligganden anförtror, så bör mig däremot icke fördölja, hvad mitt sinne oftast och hårdast trycker. Uti alla, så enskilda som allmänna svårigheter, hvilka mig om-

Johan Skytte.

gifvit, har jag alltid med arbete och flit hoppats på en god utgång, likasom jag också alltid trott fäderneslandet kunna räddas äfven utur större farligheter än nu, så länge nämligen jag vetat Eders Majestät vara vid lif och hälsa. Men så ofta jag kommer på den tanken, att Eders Majestät en människa är, underkastad

de faror och olyckor, för hvilka ingen är fri, hvarken den, som purpurmanteln bär, eller den, som i blångarn klädes; och när jag därjämte betänker fäderneslandets tillstånd så inom som utom: då känner jag min svaghet och hissnar, bedjande, att jag den dagen icke lefva måtte. Min högsta tröst och styrka är Guds barmhärtighet och nåd, fäderneslandet och det konungsliga huset intill denna dag underbarligen betedd. I förtröstan på samma nåd hoppas jag, önskar af hjärtat och beder Gud innerligen, det mig må vederfaras den lycksalighet att i all min lifstid få arbeta i Eders Kongl. Majestäts tjänst och efter Dess befallning, då jag med godt mod hoppas god utgång på alla företag, huru svåra de vara kunna. Men därest Gud för våra synders skull ville straffa oss alla och mig i synnerhet med att lefva den dag Eders Majestät något dödeligt vidkomme, då är för Eders Majestät och än mera för mig nogsamt känd den ringa förmåga jag besitter; likaledes huru det föga anseende jag för det närvarande kan äga lätt skulle förfalla såsom blott och bart beroende af Eders Majestäts gunst. Dock hvad jag göra kan, det vet jag icke, värderar det icke häller stort. Men hvad i min yttersta förmåga står, det lofvar jag utan skrymtan, med underdånighet och trohet; nämligen att så väl vid Eders Majestäts frånfälle, det Gud länge fördröje, såsom ock i Dess lifstid för Eders Majestät och Dess höga omvårdnad göra, lida och umgälla, så vidt jag förstår och förmår, gärna uppoffrande mitt och de minas lif, blod och allt det människorna i denna världen kärt hafva; så att jag det ansvara kan icke blott för samtid och eftervärld, hvilkas omdöme stundom kan bedragas, utan för all världens domare. Samma tänkesätt skall jag mina efterkommande bjuda och i arf lemna, så framt de min välsignelse åtnjuta vilja. Till slut beder jag Gud innerligen och af hjärtat att icke låta saken komma därhän, utan gifva Eders Majestät hälsa och långt lif, råd och krafter att först göra en ända på sina krig och sedan uti många och lugna år bereda fäderneslandets tillväxt och förkofran och slutligen i sinom tid och behaglig ålder lemna åt älskade lifsarfvingar sin tron att innehafvas man efter man, så länge världen står. Jag anbefaller mig och de mina i Eders Majestäts gunst och nåde och

blifver i alla mina lifsdagar Eders Kongl. Majestäts underdånigste, trogne och hörsamme tjänare.

Axel Oxenstjerna.

Elbingen d. 17 jan. 1631.»

Var Axel Oxenstjerna i Gustaf Adolfs rådskammare den förste, så var Johan Skytte den andre. Den förre var ett skapande snille, den senare en användbar talang. Som redan är nämndt, hade Skytte varit Gustaf Adolfs lärare. Med hvilket allvar han fattat denna sin uppgift, framgår af ett bref, som han skref till sin höge lärjunge kort efter sedan han lemnat sin lärarebefattning. Det heter däri bland annat:

»Huru ifrig, huru brinnande min åstundan varit att genom mångfaldiga kunskaper göra Eders Höghet skicklig till fosterlandets styrelse, därom vittnar mitt eget samvete och de många år jag därpå användt. Nu, då jag skulle njuta den rika frukten, bortkallas jag från en så ädel sysselsättning och försändes i statens angelägenheter till främmande land*; men frånvarande så väl som närvarande besvär jag Eders Höghet vid alla de förra årens mödor, vid ryktet af Dess eget namn och vid fosterlandets blifvande sällhet att icke af tomma och fåfänga nöjen låta locka sig bort från fortsättningen af den påbegynta banan. Besinna, huru stor skada och huru många människors förakt Eders Höghet skall ådraga sig, om han lägger afsides dygd och kunskap, det enda varaktiga i detta lifvet, och öfverlemnar sig åt vekliget och fåfänga nöjen. Då vore jag olycklig och allt mitt arbete förgäfves.»

Sedan Gustaf Adolf öfvertagit regeringen, öfvergick Johan Skytte från lärarekallet till ämbetsmannabanan, hvilken förde honom till rådsbordet. Ofta och med framgång användes han i beskickningar till främmande makter.

* Holland.

Emellan Johan Skytte och Axel Oxenstjerna rådde stor olikhet både till skaplynne och åsigter. Det vittnar under sådana förhållanden fördelaktigt om Gustaf Adolfs vidhjärtenhet, att han kunnat innesluta båda i sin vänskap och kunnat skänka dem sitt fulla förtroende.

För öfrigt omgafs Gustaf Adolf af en hel mängd personer, hvilkas namn lysa i världshistorien likt stjärnor af första rang. Vi erinra om tvänne med namnet Gabriel Oxenstjerna, Per Banér, Erik Sparre och Per Brahe; vidare om den berömde fältherren Jakob de la Gardie, som i kriget mot Ryssland skar rika lagrar; Klas Fleming, den snillrike skaparen af en stark svensk krigsflotta; fältherrar sådana som Gustaf Horn, Johan Banér och Lennart Torstenson. Genom sin fruktbarhet på store män påminner Gustaf Adolfs tidehvarf om den årstid i norden, då våren öfvergår till sommar. Likasom då ljus och värme frambringa en öfverflödande alstringskraft hos naturen, så framkallade i nämnda tidehvarf en värmande stråle från Guds barmhärtighets sol uppe i höga norden en förunderlig mängd af dugande personliga krafter. Och den, som framför andra fick vara det lyckliga verktyget för denna stråles öfverbringande var Gustaf Adolf.

SJUNDE KAPITLET.

Gustaf Adolf som regent.

»*Ille faciet.*»

Sällan har en tronföljare stått vid sin faders bår under brydsammare förhållanden än Gustaf Adolf. Sverige låg i krig med alla sina grannar; bland adeln härskade missnöje på grund af de många sår, som hans faders stränghet slagit; allmogen dignade under de bördor, som krigen gjort nödvändiga, och kunde därför lätt låna sitt öra åt uppviglare; ändtligen var själfva tronföljden osäker. Vi hafva sett, huru de faror, som den senare omständigheten kunnat innebära, lyckligt afvändes genom de båda tronpretendenternas ädla uppförande mot hvarandra. Äfven de öfriga svårigheterna i det inre blefvo lätt lösta. Bitterheten i sinnena smälte bort i närheten af en person, på hvilken godhet och välvilja satt sin tilldragande stämpel; hårdhet och hämndlystnad försvunno gent emot en ungdom, som i stora faror och ett oöfverskådligt arbete tarfvade skonsamhet, hjälp

och stöd. Under den unge konungasonens medregentskap med fadern hade ock folket vant sig att blicka upp till honom som landets hopp för framtiden. Det var icke förgäfves hans fader pekat på sonen med orden: ille faciet (han skall göra det). Folkets ögon hade följt fadrens finger, och det väntade nu af Gustaf Adolf fullbordandet af det verk, som Karl IX under svåra tider blott hunnit börja. På samma gång kände man, att, om denna förväntan skulle slå in, alla stånd måste sluta sig tillsamman omkring sin unge konung till enig samverkan.

Adeln var på den tiden det mäktigaste ståndet. Dess makt berodde i första rummet på dess större rikedom. Men med de bättre ekonomiska tillgångarna hade adeln äfven möjlighet att tillegna sig en högre bildning och duglighet för allmänna värf samt tid att egna sig åt angelägenheter, som utsträckte sig öfver deras enskilda intressen. I regel måste därför konungarne bland adeln söka sina förnämsta medhjälpare.

Adeln var äfven medveten om sina företräden och fordrade för sina tjänster betydande privilegier. I Gustaf Adolfs rådkammare gjorde sig olika meningar gällande om adelns fordran. En Skytte ansåg, att den borde tillbakavisas; Axel Oxenstjerna däremot yrkade på privilegiernas stadfästelse. Tidens kraf, då ändlösa krig syntes föreligga, understödde det sista yrkandet. Följden blef, att adeln erhöll privilegier, hvari den mer än skäligt gynnades på de ofrälse ståndens bekostnad.

Men om adeln sålunda fick stora fördelar, så

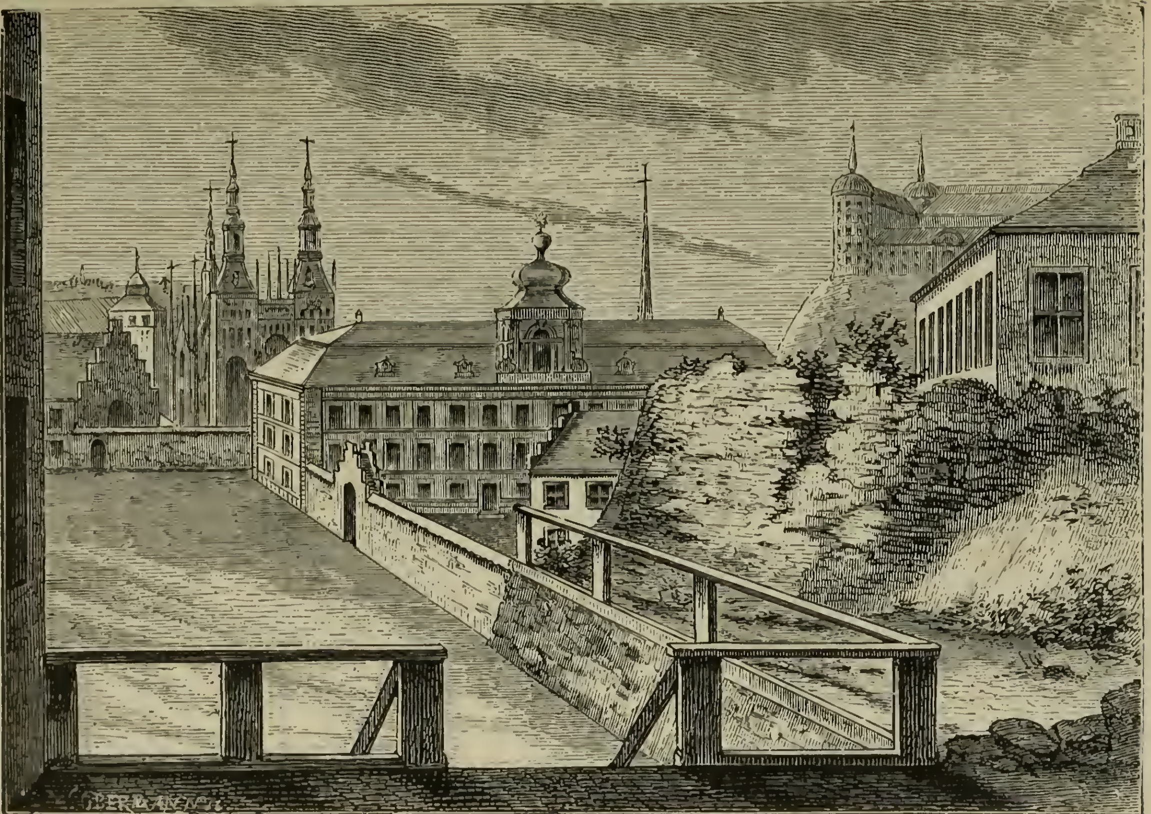
stälde Gustaf Adolf äfven stora fordringar på detta stånd. Till en början förmådde han visserligen icke göra sina fordringar tillräckligt gällande, hvadan det mer än en gång hände, att enskilda medlemmar af adeln ostraffadt fingo undandraga sig sina pligter, men i den mån konungens anseende ökades, tillväxte ock hans myndighet mot undersåtarne. Mot slutet af sin regering vågade han erinra adeln om dess skyldigheter med lika stor kraft som trots någon envåldskonung. Dock behöfde han icke ofta visa stränghet. Eldade af konungens höga föredöme, täflade de adliga slägterna, att genom oförtruten verksamhet i rikets tjänst både på krigets och fredens fält göra sitt fosterland stort och äradt.

Enahanda verkan utöfvade Gustaf Adolfs oegennyttiga själfuppoffring äfven på de öfriga stånden. Vid hans tillträde till regeringen klagade bönderna öfver dryga gärder. Man måste gifva dem rätt i deras klagomål, men då kriget brann i alla gränsprovinser, var det icke lägligt tillfälle att bereda lättnad i folkets bördor. Hvad konungen kunde göra, var att utlemna sitt bordsilfver och andra dyrbarheter till bestridande af rikets utgifter. Flere rika personer följde hans exempel. Med sådana föredömen för ögonen underkastade sig folket alla bördor, som försvaret af landets själfständighet gjorde nödvändiga.

Äfven i andra afseenden visade sig konungen hafva hjärta för folket. Endast nödtvungen förde han krig. Gent emot de fiendtliga grannarne erbjöd han, för att erhålla fred, alla eftergifter, som voro förenliga med landets heder och integritet, men förgäfves.

Det berodde alltså icke på honom, att Sverige under nästan hela hans regering befann sig på krigsfot. Och när krigen voro nödvändiga, så gjorde han allt för att göra dem mindre tryckande och öka folkets förmåga att underhålla dem. Till den ändan sökte han, så vidt möjligt var, förlägga krigsskådeplatserna utanför landets gränser samt uppmuntra alla näringar, så att Sverige skulle kunna förse sig själft med hvad det behöfde. Genom inkallande i riket af utländska kapitalister lyckades han häri öfver förväntan väl, så att omsider nästan all krigsmateriel tillverkades inom riket. Därjämte uppmuntrade han handeln, på det handelsvinsten skulle stanna inom landet. I de trakter, där han förde krig, lade han an på att blifva herre öfver de vigtigaste handelsplatserna för att genom de indrägtiga tullar, som där kunde upptagas, erhålla medel till krigens bekostande utan att behöfva utkräfva nya gärder af det hårdt betungade folket.

Så lade Gustaf Adolf midt under kriget grunden till en jämförelsevis blomstrande materiell odling. Med icke mindre intresse arbetade han för den andliga odlingen. Redan Karl IX hade gjort hvad han kunnat, för återupprättandet af Upsala universitet, som länge legat i lägervall. Detta skedde strax efter Gustaf Adolfs födelse och torde väl till någon del vara att betrakta som en tacksamhetsgärd vid denna glada händelse. Som konung betryggade Gustaf Adolf universitetets ekonomiska bestånd för framtiden genom att till detsamma skänka öfver 300 hemman af sina enskilda arfvegods. Konungens föredöme lockade äfven i detta afseende till efterföljd, och många

Gustavianum, lärohus, bygdt af Gustaf Adolf för Upsala universitet.

enskilda gjorde ansenliga donationer till undervisningens befrämjande. Äfven elementarläroverken gjorde ett nytt uppsving under Gustaf Adolfs regering. Sveriges första gymnasier blefvo då inrättade. Så blef undervisningsväsendet i landet ställdt på god fot, och tillfälle bereddes kojans son lika väl som adelsmannens att förvärfva sig kunskaper och duglighet till maktpåliggande platsers skötande. Samme konung, som genom sina adliga privilegier gifvit frälseståndet en allt för tryckande öfvervigt öfver de lägre stånden, lade på detta sätt grunden till ett framtida utjämnande af förhållandet mellan de olika samhällsklasserna.

Att svenska kyrkan skulle röna ett välgörande inflytande af en konung, som var på en gång en from kristen och en rättrogen lutheran, var naturligt. Från de förbättrade undervisningsanstalterna rekryterades svenska presterskapet med dugliga ämnessvenner. Presterskapets allvarliga bemödanden för folkupplysning och bibelspridning vann konungens kraftfulla understöd. Som den gamla bibelupplagan utgått, utgafs nu en ny öfversedd upplaga, kallad Gustaf Adolfs bibel, år 1618. Konungens uppriktiga tillgifvenhet mot kyrkan manade till efterföljd i vida kretsar. Framstående män egnade sina krafter åt hennes tjänst; en af de främste bland dessa var den begåfvade och kraftfulle Johannes Rudbeckius, hvilken efter att först hafva varit professor i Upsala och kunglig hofpredikant, upphöjdes på biskopsstolen i Västerås 1619. Genom sådana män och den anda af allvarlig gudsfruktan, som vid denna tid genomträngde det svenska

folket, fick den svenska kyrkan sin storhetsperiod samtidigt med den svenska staten.

Liksom de fleste bland våra stora konungar insåg Gustaf Adolf, att det svenska samhällslifvets sunda utveckling berodde på en trägen samverkan mellan regering och folk. De föregående regenterna af Vasa-ätten, särskildt stamfadern själf och Karl IX, hade äfven flitigt rådfört sig med representanter för vare sig hela folket eller enskilda stånd, men ännu saknades lagstadgade former för dessa rådplägningar. Gustaf Adolf var betänkt på att afhjälpa denna brist. Tvänne lagar, riksdagsordningen och riddarhusordningen, blefvo frukterna af hans verksamhet i denna riktning. Genom dem »öfvergick den svenska ståndsriksdagen från häfdens och sedens opålitliga mark till lagens.»

För öfrigt ingrep Gustaf Adolf nydanande och omdanande, ordnande och förbättrande på nästan alla områden för lagstiftning, lagskipning och förvaltning. Gustaf Vasa bröt det svenska folket som ett stort malmstycke lös ur den katolska kyrkans och Kalmar-unionens förenade schakt. Under hans båda äldsta söner blef det söndersmuladt för att under den yngsta komma i smältugnen. Ur denna framstäldes under Gustaf Adolfs konstförfarna händer den svenska staten såsom en helgjuten bild, hvilken väckte samtidens häpnad och eftervärldens beundrande tacksamhet.

ÅTTONDE KAPITLET.

Gustaf Adolf som fältherre.

»Herren är med dig, du starke hjälte.»

Att själfva krigarens vilda yrke kan adlas af en ädel härförare, har Gustaf Adolf ådagalagt. Hans krig adlades först och främst af de höga mål, för hvilka de företogos. De fördes aldrig af stridslystnad, lättsinne eller äregirighet, utan till fäderneslandets försvar och den betryckta evangeliska kyrkan till hjälp och räddning. För dessa mål kämpar Gustaf Adolf i Smålands skogar, Ingermanlands moras, på Lifflands och Preussens slätter samt i Tysklands olika trakter. För dem är han i dödsfara på Vittsjöns bedrägliga is i Skåne, i fäktningen vid Dirschau och skärmytslingarna vid Stuhm i Preussen och ändtligen låter han för dem lifvet vid Lützen. Ty »Sveriges majestät och Guds kyrka äro väl värda, att man för dem besvärligheter, ja själfva döden lider». Ädlare korsriddare har historien icke att uppvisa.

På sina soldater inympade han den anda af religiositet och sedlighet, som genomträngde honom själf. Genom sitt glada och vänsälla väsen och sitt upphöjda tänke- och handlingssätt blef han föremål för sina krigsmäns oinskränkta hängifvenhet och beundran. Det fanns ingen ibland dem, som icke räknade för en ära att efterlikna sin konung. Gustaf Adolf behöfde därför icke anlita tvångsmedel för att förmå sina härar att flitigt bruka de tillfällen till uppbyggelse, som så rikligt erbjödos dem under fältlifvet. Morgon och afton hölls bön, söndagligen gudstjänst. Ofta påbjödos särskilda bot- och bönedagar, och före hvarje slagtning anropade de svenska härarna knäböjande härskarornas Gud om framgång åt sina vapen.

De religiösa öfningarna gingo hand i hand med en god manstukt. Utsväfningar och liderlighet, som i de tyska katolikernas förvildade härar hörde till ordningen för dagen, blefvo i Gustaf Adolfs strängt bestraffade. Lösa kvinnor bortjagades; däremot fingo de gifta soldaterna medföra sina hustrur. Rof och plundring voro förbjudna. För krigshärens underhåll var sörjdt genom ordnad tillförsel af lifsförnödenheter. Hvad soldaten mottog af allmogen tillhölls han äfven i fiendeland att ordentligt betala. Detta var, särdeles i Tyskland under trettioåriga kriget, en sällsam företeelse, som stämde befolkningen välvilligt mot de svenska krigarne. Också hafva dessa i urkunder från den tiden blifvit högligen lofordade. »Man hörde dem ej svärja — säger en Nürnbergsk krönika — ej häller förmärkte man hos dem otukt och laster, icke ens då de voro berusade; soldaternas gudsfruktan var som

konungens; i deras samtal hördes Guds namn nämnas och hans hjälp anropas såsom krigarens bästa skydd. Det synes otroligt för dem, som ej sett det med egna ögon.»

Vid vissa tillfällen förmådde emellertid icke ens Gustaf Adolfs mänsklighet fullt lägga band på soldaternas lidelser. Det var, då en stad intogs med storm. Då ansågs det för krigarens rätt att få rikta sig genom plundring. Dock hvilken himmelsvid åtskilnad mellan de plundringar, som anstäldes af Gustaf Adolfs och af en Tillys eller Wallensteins soldater. Visserligen gingo äfven svenskarne hårdt åt fiendens egendom, men den vapenlöses lif och ära skonades, då däremot de käjserliga skarorna hängåfvo sig åt de vildaste orgier, tvungo männen genom de gräsligaste lidanden att utlemna sina förborgade skatter, skändade och dödade kvinnor, spetsade på lek de späda barnen på sina lansar och läto städer och byar gå upp i lågor. Dessutom fingo svenskarne plundra den stormade staden blott en kort stund och vågade icke begynna förr än efter erhållen tillåtelse. Med anledning af Gustaf Adolfs stränghet i detta stycke brukade man säga, att man i hans här väl kunde blifva salig, men icke rik.

Legosoldaten i södra Europa, som gjort krigaryrket till sitt lefvebröd, såg med förakt ned på de fredliga näringsidkarne. Han bar svärd och lans, han handterade musköt och kanon och ansåg för en skam att bruka yxa och spade. Helt annorlunda förhöll det sig med den svenske krigaren. Därigenom blef denne äfven användbarare i fält. Samme man, som

i slagtningen lät muskötkulorna hagla tredubbelt fortare än hans like i den fiendtliga hären, grep till spaden, då man skulle slå läger, och arbetade som timmerman, när det gällde att slå bro öfver en flod. Konungen, som gärna uppehöll sig midt ibland manskapet, uppmuntrade sitt folk genom att emellanåt själf lägga hand vid deras arbete.

Midt ibland soldaterna uppehöll han sig äfven på slagfältet. Alltid fann man honom, där faran var som störst, på en gång kämpande och befallande, med sin uppmärksamhet riktad lika mycket på det enskilda som på ledningen af det hela. Ofta fick han uppmaningar att i drabbningar skona sitt eget dyrbara lif. Dessa tillbakavisade han. »En konung faller icke för en kula», svarade han någon gång skämtsamt på en sådan uppmaning. En annan gång yttrade han till det holländska sändebudet som gjort honom föreställningar i samma riktning: »man eröfrar inga städer genom att rita cirklar på sitt kammarbord. Är skolmästaren borta, så lägga skolgossarne också bort boken.» Med detta svar lät han förstå, att han icke i öfverdåd blottställde sitt lif, utan emedan det syntes honom nödvändigt. Då man framhöll, hvilka vådliga följder som skulle inträffa, om något dödligt hände honom, så lugnade han dylika farhågor med den erinran, att Gud i himmelen lefver.

På detta sätt utbildade han sin här till den mest disciplinerade och stridsdugliga i hela Europa. Med densamma gick han ock framåt från seger till seger. Dock berodde hans framgångar icke mindre på hans egen snillrika ledning än på härens duglighet. Gustaf

Adolf hörde till de skapande andarne; han är det i all synnerhet på krigets fält. Han bröt med det från medeltiden ärfda stridssättet och lade grunden till den moderna krigföringen. Den tunga järnrustningen, som skyddade mot hugg och stötar, men icke mot

Tilly.

kulor, lades bort såsom otjänlig. De långa pikarne förkortades, pikbärarnes antal reducerades. I stället fingo eldvapnen en trägnare användning. Dessförinnan måste dock äfven dessa undergå en genomgripande förändring. De stora, tunga musköterna, hvilka man vid sigtning måste stödja mot en medförd järngaffel, ersattes med mindre, som hvarje man med lätthet

kunde handtera utan stöd. Flintlåset kom nu i bruk. Fältkanonerna ökades till antal, men minskades till storlek. — Inom själfva hären blefvo afdelningarna mindre och lättrörligare. I stället för de förut bruk-liga stora fyrkanterna, som skulle verka förkrossande

Pappenheim.

både vid försvar och anfall, men i själfva verket blefvo de ypperligaste skottaflor för ett verksamt artilleri, använde Gustaf Adolf mindre kolonner, endast tre man djupa, med reservlinier bakom fronten. Där-igenom blef det honom möjligt att hastigt verkställa frontförändringar, och alltid hade han manskap till hands för att understödja hotade punkter. Och me-

dan förut rytteri, fotfolk och artilleri fingo operera hvart för sig, lät Gustaf Adolf de olika vapenslagen hjälpa hvarandra. Synnerligen verksam visade sig t. ex. i slaget vid Breitenfeld hans anordning att uppställa musketerare mellan ryttarne och kanoner så väl mellan ryttare som fotfolk.

Ehuru Gustaf Adolf var en både lyckosam och oförskräckt hjälte, ådagalade han dock vid framryckning i fiendeland den största försigtighet. Aldrig framträngde han längre, än att han hade tillräckligt ryggstöd för ett tryggt återtåg, om ett sådant skulle blifva nödvändigt. När han omsvärmad af fiender sökte vinna ökad terräng genom framskjutande af nya poster, vinnlade han sig att betrygga dessa mot anfall. Till den ändan upprättade han på lämpliga punkter befästade läger, från hvilka han kunde trotsa en mångdubbelt öfverlägsen fiende. I konsten att slå läger stod Gustaf Adolf äfven öfver alla sina samtida, och genom denna konst vann han ofta större framgångar än genom blodiga strider.

I det trettioåriga kriget visade sig Gustaf Adolfs krigskonst i sin högsta glans. Han hade då ej att kämpa emot obetydliga motståndare, utan emot världens berömdaste fältherrar, som stodo i spetsen för segervana arméer och hade Habsburgarnes väldiga makt bakom sig. Tilly, Pappenheim och Wallenstein hade före Gustaf Adolfs uppträdande betraktats som världens yppersta härförare, och deras blotta namn utgjorde en skräck för hela den protestantiska världen. Man vågade därför icke hoppas mycket af den svenske konungens första framträdande i Tyskland; t. o. m.

ifriga protestanter höllo sig på afstånd, enär de tviflade om framgång för hans vapen. Men så fick man med häpnande undran se, huru den ena käjserliga krigsskaran efter den andra skingrades, huru fästning efter fästning, stad efter stad, land efter land föll i svenske konungens händer; ja, huru självfve den segervane Tilly gjorde oroliga marscher för att korsa sin fiendes planer. Då begynte man fatta mod. Och när sedan den lysande segern vanns på slätterna utanför Leipzig, då hade de häpna och förhoppningsfulla protestanterna icke ord nog att prisa »den nye Gideon», »det nordiska lejonet», »hjälten från norden», vid hvars framträdande »käjsaren bäfvar, munkar fly, härar förjagas, de förtryckte befrias, och för de fattiga predikas evangelium». Men medan alla lofprisade hjälten, hembar denne själf Gud sin tacksamhet för framgångarna och gaf honom allena äran. Och då stora skaror strömmade till hans fanor, så att hans här var vida öfverlägsen fiendens, då skref han på höjden af sitt triumftåg genom Tyskland från trakten af Frankfurt vid Main till sin svåger pfalzgrefven Johan Kasimir: »fienden är stark, men oss har Gud förlänat tämligen rikliga medel, därför hoppas vi äfven af hans gudomliga godhet det bästa. Tillsammans med landtgrefven och härtigen af Weimar anser jag min här nu vara 17,000 man stark till fots och 9,000 till häst. Men det kommer icke an på hästens styrka, därför måste vi ifrigt bedja Gud om en god utgång. Åt honom anbefaller jag Eders Höghet och oss samtliga till godt förvar både till kropp och själ.»

NIONDE KAPITLET.

Gustaf Adolf som statsman.

»De sågo, att Guds vishet var i honom».

Som statsman var Gustaf Adolf, om man undantager Axel Oxenstjerna och kardinal Richelieu, hufvudet högre än alla sina samtida. Liksom den sistnämnda förstod han att åtskilja, hvad som borde åtskiljas, nämligen politik och religion. Han kunde sålunda för att ett erhålla stöd i striden mot det öfvermäktiga habsburgska furstehuset räcka handen till förbund med det katolska Frankrike. Och när han eröfrat katolska länder, öfvade han intet förtryck mot dessas katolska inbyggare. I likhet med Luther insåg han, att verkliga omvändelser icke vinnas med svärdet, utan endast genom ordets predikan. Denna Gustaf Adolfs mildhet var för katolikerna så mycket mer öfverraskande, som de väl visste, huru deras fältherrar huserat i protestantiska länder.

Men å andra sidan visste Gustaf Adolf äfven att sammanhålla det, som naturligen hängde tillsamman. Katolicismen och den oinskränkta furstemakten hade räckt hvarandra handen till folkens förtryckande. Folkens frigörelse kunde fördenskull icke vinnas endast genom habsburgarnes besegrande, utan genom den protestantiska lärans befästande. Trots alla den franske kardinalens (Richelieus) bemödanden lät den svenske konungen därför aldrig förmå sig till några mått och steg, som kunnat förhindra honom att uppträda som reformationens hjälte och det protestantiska Tysklands försvarare. Och för hans religiösa själ var det icke tvifvelaktigt, hvilket af de båda mål han eftersträfvade, nämligen politisk frihet och protestantismens befästande, han skulle ställa högst. Lika mycket som människans själ är för mer än hennes kropp, det eviga lifvet för mer än det timliga, lika högt satte han striden för religionen öfver kampen för politisk frigörelse.

Bättre än sina samtida förstod han att skilja hufvudsak och bisak. Detta ådagalade han redan i fredsunderhandlingarna med Danmark, då han genast bortlade alla tomma titlar, som under hans företrädare vållat så mycken split. Ännu klarare framträder hans förmåga härutinnan vid uppträdandet i Tyskland. Där lågo lutheraner och reformerte i gräl mot hvarandra, midt under det den katolska öfvermakten höll på att uppsluka dem båda. Gustaf Adolf var nu utom all fråga en varmare och rättrognare lutheran än trots någon tysk furste, men det var för honom klart, att, om det gällde valet emellan den ande-

förslafvande katolicismen och den reformerta kyrkan med dess subjektivistiska ytterligheter, så kunde man icke vara tveksam. Den förra sköt Guds ord åt sidan för människostadgar, medan den andra satte bibeln i folkets händer. I försvaret för protestantismen gjorde Gustaf Adolf därför aldrig någon åtskilnad mellan reformert och luthersk kristendom. De båda protestantiska kyrkorna hade lika stort skäl att glädjas öfver hans uppträdande. Ja, i själfva verket är den reformerta kyrkan skyldig hans minne den största tacksamheten. Den hade förut lidit mest. Och då det omsider kom till den stora uppgörelsen i Westfaliska freden, så fingo lutheranerna endast bekräftelse på de politiska rättigheter, som de vunnit genom religionsfreden i Augsburg ett hundra år förut, medan de reformerte, som då varit från religionsfreden uteslutna, nu inom Tyskland likställdes med de båda öfriga religionspartierna.

Till Gustaf Adolfs framstående statsmannaegenskaper hörde ock, att han fattade de politiska företeelserna djupare än de flesta andra. Sålunda förstod han redan på sin tid, hvilken farlig granne Sverige hade i Ryssland och bemödade sig därför på allt sätt att betrygga den östra gränsen. Hundra år efteråt vållade Karl XII:s kortsynthet, att Gustaf Adolfs arbete i detta syfte gick förloradt. I fråga om kriget i Tyskland insåg han allt ifrån början både att det skulle blifva långvarigt och att det hade den största betydelse för Europa. Han var därför tidigt betänkt på att ingripa i detsamma och uppfattade riktigt sitt krig i Polen endast som en del af det allmänna reli-

gionskrig, som nu var på väg att samla katoliker och protestanter till en afgörande täflingskamp. Emellertid stöttes han åt sidan af den afundsamme danske konungen. Häröfver lade han intet missnöje i dagen, utan bidade lugnt sin tid. Då denna kom, visade det sig, att både han själf hunnit blifva bättre rustad för det företag, som skulle blifva hans största, och att marken i Tyskland var bättre förberedd för hans mottagande.

Gustaf Adolf visste ock att som statsman häfda sin själfständighet. De hjälpmedel, hvaröfver han hade att förfoga, voro ju ytterst ringa. Den frestelsen låg därför nära till hands, att han borde gå in på hvilka vilkor som hälst för att vinna understöd af bundsförvandter. Richelieu byggde sina beräkningar härpå, då han första gången erbjöd Sverige förbund med Frankrike. Men Gustaf Adolf förhöll sig likgiltig mot hans förslag. Han ville icke sälja sin handlingsfrihet för några obetydliga förmåner, utan började hällre sitt deltagande i det tyska kriget utan alla bundsförvandter. Först sedan han vunnit fast fot i Tyskland, afslöt han förbundet med Frankrike. Han hade då ernått sådana vilkor, som han utan hinder för sina höga syften kunde antaga.

Långa tider har det betraktats snart sagdt som själfklart, att sanning och statskonst icke äro förenliga. Gustaf Adolf var emellertid, i motsats mot de fleste af sina samtida, på en gång en stor sanningsvän och en stor statsman. Han kunde tiga med sina planer och hålla dem hemliga för sina fiender, men icke ljuga. I längden visade sig denna statskonst vara

den bästa. Den förvärfvade åt sin öfvare ett oinskränkt förtroende. Man litade mer på den svenske konungens enkla försäkran än på de lifligaste eder af andra.

Wallenstein.

Sådan var Gustaf Adolf, emedan han äfven utförde sin politik under medvetandet af Guds, den rättfärdige domarens, närhet. Detta medvetande skänkte honom den största frimodighet, ty han var viss att

i rättvis sak icke blifva lemnad utan Guds beskydd. Hans förlitande på Gud ledde dock aldrig till öfver-

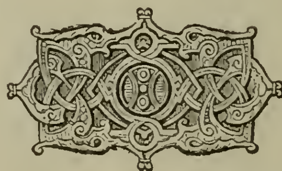
Kristian IV.

dåd. I hvarje angelägenhet sökte han bygga på sådana förutsättningar, som efter all mänsklig beräkning skulle leda till framgång. De mänskliga beräkningarna kunde emellertid — det visste han — lätt slå

fel, men med hänsyn härtill anförtrodde han sig med glad frimodighet åt Guds ledning och tänkte som Luther:

»Vår Gud är oss en väldig borg,
Han är vårt vapen trygga.
På honom i all nöd och sorg
Vårt hopp vi vilja bygga.»

Detta var spetsen af hans statskonst.

TIONDE KAPITLET.

Gustaf Adolfs betydelse.

»*Gustav Adolf, Christ und Held,*
Rettete bei Breitenfeld
Glaubensfreiheit für die Welt.»

(Gustaf Adolf, kristen och hjälte,
räddade vid Breitenfeld trosfrihet åt världen.)

Inskrift på en minnessten vid Breitenfeld.

Gustaf Adolfs stora betydelse för Sverige följer af den föregående framställningen. Vårt fosterlands inre utveckling har under denne konung antagit fasta former och förts in på de banor, på hvilka den sedan i hufvudsak fortgått. Detta gäller så väl stats- och samhällslif som kyrka och skola. Det svenska området värnades och den svenska kyrkan betryggades mot våldsamma angrepp utifrån. Genom tyska kriget erhöll Sverige en plats bland de europeiska makterna och fick ett afgörande ord vid deras förhandlingar. Det förbisedda landet vid polens gräns fann sig helt

plötsligt insatt i en stormaktsställning. Genom denna vann det i norden en betydande öfvervigt öfver sin granne i söder och väster, hvilken hädanefter trängdes tillbaka inom sina naturliga gränser.

Men Gustaf Adolf tillhör icke blott svenska historien; han är en af världshistoriens största gestalter. Till denna plats uppsteg han under försvaret af reformationen, hvilket utgjorde hans lifs stora uppgift.

Den jesuitiska reaktionen hade omsider funnit sin politiske målsman. Men såsom denna reaktion icke ledde sitt ursprung från någon öfverväldigande personlighet, så var icke häller den, som skulle genomföra dess politiska program, någon ovanlig man. Han framgick ur det habsburgska furstehuset, var ett andligt barn af jesuiterna och bar som Tysklands käjsare namnet Ferdinand II. Personligen vann han aldrig några rikare lagrar, vare sig i rådskammaren eller på slagfältet. De sagolika framgångar, som krönte förra delen af hans regering, framgingo ur gynnsamma tidsförhållanden eller inhöstades åt honom af en så skicklig bundsförvandt som härtig Maximilian af Baiern samt de utmärkta fältherrar, som trädde i spetsen för de katolska härarne. Att han under sådana förhållanden blifvit den enande medelpunkten för de katolska sträfvandena, är dock icke ett slumpens verk, utan har sina förutsättningar i hans personliga egenskaper. Han var den katolska kyrkans hängifne son, som endast hade ett mål i lifvet, nämligen att återgifva åt denna kyrka den allhärskande ställning, som hon egt under medeltiden. Detta mål fasthöll han lika orubbligt i medgång och motgång;

för dess ernående tillgrep han de grymmaste medel. Och dock hade han icke sin lust i grymhet. Han var tvärtom en känslig natur, som rördes af lidandet. Men af pligtkänsla mot kyrkan underskref han blodsdomar, äfven om denna handling afprässade honom tårar. Om det ock icke är bokstafligen sannt, att han som yngling inför Maria-altaret i Loreto lofvat egna sitt lif åt protestantismens utrotande och förklarat sig hällre vilja härska öfver ett ökenland än öfver ett land fullt af kättare, så hafva dock hans senare regeringshandlingar varit i samklang med dylika grundsatser.

Luther hade förutsagt sina anhängare hårda straffdomar för deras sedliga otrohet mot det klara ljus, som uppgått för dem i och genom den evangeliska lärans förkunnande. Ett förebud till dessa straffdomar hade kommit i det schmalkaldiska kriget, som slöts i Augsburg 1555. Sedan den tiden hade protestantismen visat en storartad yttre förkofran. Vid trettioåriga krigets utbrott anses sju åttondelar af Tyskland hafva varit protestantiskt. Men den yttre framgången åtföljdes af en inre förslappning. Luthers och Kalvins efterföljare manade därigenom öfver sig den hårda tuktan, som nu öfvergick dem. Man kan ock tydligt se försynens hand bana väg för Ferdinand vid hans första framträdande. Som yngling hade denne i sina ursprungliga arfländer genomfört en katolsk motreformation, som i våldsamhet, sökte sin like. Därigenom hade hans namn redan då blifvit en fasa för reformationens vänner. Men ändock blef han en tid därefter erkänd som konung af det då i det närmaste prote-

stantiska Böhmen. De tyska kurfurstarne voro vid käjsarvalet 1619 af flere skäl hågade att utesluta habsburgarne från Tysklands käjsaretron, men valde efter ett kort sammanträde enhälligt Ferdinand. Redan då brann emellertid uppror i alla dennes arfländer, och aldrig har väl en nyvald käjsare varit svagare än han. Allt manade honom att släppa sina reaktionsplaner, men han höll i sig. Hans seghet räddade honom. Därtill kommo öfvergrepp från protestanternas sida, hvilka till en början gåfvo ett skimmer af rättvisa åt hans krig. Det katolska Europa gjorde ock Ferdinands sak till sin, och så blef hans krig mot protestanterna den katolska världens stora korståg till alla kätteriers undertryckande.

Nu följde lyckan en tid Ferdinands företag. Upproret i hans arfländer kufvades hastigt, och de strängaste åtgärder vidtogos mot dess protestantiska invånare för att drifva dem öfver i den katolska kyrkans sköte. Vi låna följande skildring af tillvägagångssättet i Böhmen:

»Alla evangeliska prester förvisades ur landet, först de reformerte, sedan äfven de lutherske; i deras ställe återvände jesuiterna, och medlemmar af andra katolska ordnar, dominikaner, franciskaner, karmeliter, kommo äfven i stort antal. Öfverallt återställdes de katolska kyrkobruken, och åtgärder af olika slag vidtogos för att förmå befolkningen att öfvergå till den gamla läran. Protestanterna skulle vara förlustiga borgarrätt i städerna äfvensom rätt att drifva handel eller handtverk; de kunde ej ingå lagliga äktenskap; hos borgare, som ej godvilligt ville bli katoliker, in-

kvarterades soldater, för att, såsom kardinal Caraffa — af påfven sänd för att leda reaktionsarbetet — yttrade, deras trångmål måtte förskaffa dem insigt i den rätta tron, och slutligen utfärdades 1627 ett edikt, enligt hvilket alla protestanter inom 6 månader skulle öfvergå till katolska läran. De af adeln, som ej ville åtlyda befallningen, skulle lemna landet. Under dessa förhållanden gjorde omvändelseverket otroliga framsteg: tusental fördes årligen tillbaka i den katolska kyrkans sköte. Men en mängd satte sin tro öfver fädernesland och egendom: öfver 30,000 familjer utvandrade, däribland 185 adliga ätter. — — — Med protestantismen var äfven ständernas makt tillintetgjord. Böhmen förklarades för arfrike, och konungen var härefter enväldig.»

Vid ingången af år 1630 hade Tilly och Wallenstein lagt hela det protestantiska Tyskland, med undantag af några få lutherska stater, under käjsarens välde; åt det eröfrade landet tillämnades från katolsk sida ungefär samma öde som åt Böhmen. Tio år hade varit tillräckliga att drifva protestantismen från en nära nog allhärskande ställning inom det tyska riket till den förtviflade belägenhet, att den knappt hade en enda fridlyst vrå kvar, samt att skänka det habsburgska huset en hotande världsmakt. Och sedan Kristian IV:s uppträdande till reformationens försvar grundligt misslyckats, fanns för de nedslagna protestanterna blott en hoppets stjärna kvar: Gustaf Adolf i spetsen för svenskarne.

Det är mer än en tillfällighet, att reformationens räddare var lutheran. Luther var — det erkänna

äfven reformerte teologer — den egentlige reformatorn. Den kyrka, som bär hans namn, kom visserligen aldrig att motsvara det ideal, som föresväfvat

Ferdinand II.

hennes upphofsman, men hon hvilar dock så som ingen annan på de grundsanningar, från hvilka hela reformationen utgick. Hon är alltså den egentliga reformationskyrkan, i förhållande till hvilken de reformerta fraktionerna representera den reformatoriska en-

sidigheten i olika gestalter och grader. Här är icke platsen att redogöra för det berättigande, som de reformerta ensidigheterna kunnat äga på grund af tidsförhållanden och folkliga egenheter, men den man, som skulle blifva reformationens politiske sakförare, kunde icke gärna framgå ur de reformertas led. Åtminstone hade han då icke blifvit den harmoniska gestalt, som med fullt fog kunde ställas vid sidan af Luther.

Vi hafva redan sett, huru vid Gustaf Adolfs uppträdande i Tyskland bladet vände sig. Samme Gud, som hållit gisslet i sin hand, lät nu sin vrede vända tillbaka och några ljusa dagar uppgå öfver den evangeliska kyrkan. De käjserliga fältherrarne måste öfvergå från anfall till försvar, och efter deras förkrossande nederlag vid Breitenfeld är i själfva verket krigets stora resultat vunnet. Därefter gå bemödandena blott ut på att häfda eller inskränka det afgörande slagets följder.

Hvilka voro dessa följder? Vi nämna först den politiska. Det är nu slut med det habsburgska furstehusets drömmar om en allt uppslukande världsmakt. Och då dessa drömmar tillika voro sammanflätade med föreställningarna om ett enväldigt styrelsesätt, så låg i deras stäckande äfven ett befästande af folkens rätt till lagbunden frihet. Hvem mäktar för öfrigt beräkna, huru mycket af de europeiska staternas följande utveckling utgör en omedelbar eller medelbar verkan af Gustaf Adolfs ingripande i det trettioåriga kriget.

Vigtigare äro emellertid följderna för det andliga tillståndet i vår världsdel. Medan freden i Augsburg endast varit liksom en vapenhvila mellan katoliker och lutheraner, ledde däremot Gustaf Adolfs segrar till en beståndande uppgörelse mellan de olika religionspartierna. Betydelsefull är härvid den ställning, han intog till de reformerte. I Tyskland var spänningen mellan desse och lutheranerna midt under farorna i det trettioåriga kriget så stark, att de endast nödtvungna samverkade med hvarandra. Den reformerte kurfursten Fredrik af Pfalz, som blifvit förjagadt från sitt land, tog sin tillflykt till Gustaf Adolf vid dennes segertåg genom Tyskland och bönföll hos honom om att återfå sin kurhatt. Men midt under det han ville blifva återinsatt i sin regering genom lutheranernas vapen, vägrade han att tåla några lutheraner i sitt land. Å andra sidan förklarade den sachsiske kurfurstens samvetsråd, att hvarje försvar för kalvinisterna vore en tjänst åt kalvinismens upphofsman djäfvulen. Gustaf Adolf åter gjorde vid sitt uppträdande ingen åtskilnad mellan lutheraner och reformerte. Han kämpade för båda parternas frihet. För honom var försvaret af evangelium hufvudsaken, och eftersom den reformerta kyrkan genom att bjuda bibeln åt folket äfven främjade evangelium, så fick äfven hon njuta frukterna af hans framgångar. Ja, såsom förut är nämndt, gjorde den reformerta kyrkan största vinsten. Förut rättslös inom det tyska riket blef hon nu likställd med de båda andra kyrkorna. Lutheranerna däremot fingo blott stadfästelse af sina förut tillkämpade rättigheter.

Så blef det en lutheran beskärdt att förskaffa trosfrihet åt protestanterna, äfven åt de reformerta. Och hvad mer om den kyrka han tillhörde därför rönt föga tack af de senare; om hon fastmera varit utsatt för hårda angrepp från det samfund, till hvars försvar hennes söner gjutit sitt blod? Det var ej för att skörda tacksamhet, som Gustaf Adolf uppträdde, utan för att tjäna kyrkans Herre. Och för den svenske konungens vida hjärta var det klart, att äfven de reformerte inom sitt område gagnade sanningen, så länge de satte det i skriften uppenbarade ordet öfver människors meningar och påfund.

Man får ofta höra Gustaf Adolf nämnas en trosfrihetens eller tankefrihetens förkämpe. Så till vida är detta riktigt, som han varit ett ädelt föredöme i utöfning af äkta trosfrihet och som hans verk lagt grunden till den trosfrihet, som sedermera stadgat sig i Europa. Men om man föreställer sig, att han dragit i härnad för tros- och tankefrihet i modern mening, d. v. s. rätten att öfva hvad tro eller göra gällande hvad tanke som hälst, så vida man ej kommer i strid med den juridiska strafflagen, så tager man mycket miste. I denna mening voro de nämnda begreppen på hans tid okända. Hvad Gustaf Adolf kämpade för, det var rätten att fritt ösa ur den gudomliga sanningens källa, den heliga skrift, och tillgodogöra sig den trosåskådning, som inom den evangeliska kyrkan framalstrats under reformationstidens kamp och nöd. Han stred icke för sanningens

vilkor utan för sanningen själf. Det är detta, som uttalas i de sköna orden i Gustaf Adolfs stridspsalm, där det heter:

»Guds Gideon skall än bli spord,
som Herrens folk och Herrens ord
skall manligen försvara.»

ELFTE KAPITLET.

Gustaf Adolf i döden.

»Jag dör hvar dag».

Ett så allvarligt sinne som Gustaf Adolfs måste, medan han dagligen utsatte sig för de största faror, ofta umgås med tanken på döden. Den fromme hjältekonungen sköt icke häller dessa tankar ifrån sig. Han liknade icke de dåraktiga människor, som rent af känna sig förolämpade, om någon erinrar dem om lifvets ovaraktighet. I stället sysselsatte han sig så med dessa allvarliga ämnen, att han fick en fast ankargrund för sitt hopp om en salig uppståndelse till ett evigt lif. Sedan kunde han utan oro blicka döden till mötes och mottaga honom som en befriare, vare sig han kom i slagtningens vimmel eller på sotsängen i den lugna kammaren. Därför bibehöll han ock midt i kulrägnet på slagfältet samma sinnesnärvaro som vid den lugnaste öfverläggning vid rådsbordet. Han kände sig vara i Guds hand och tänkte

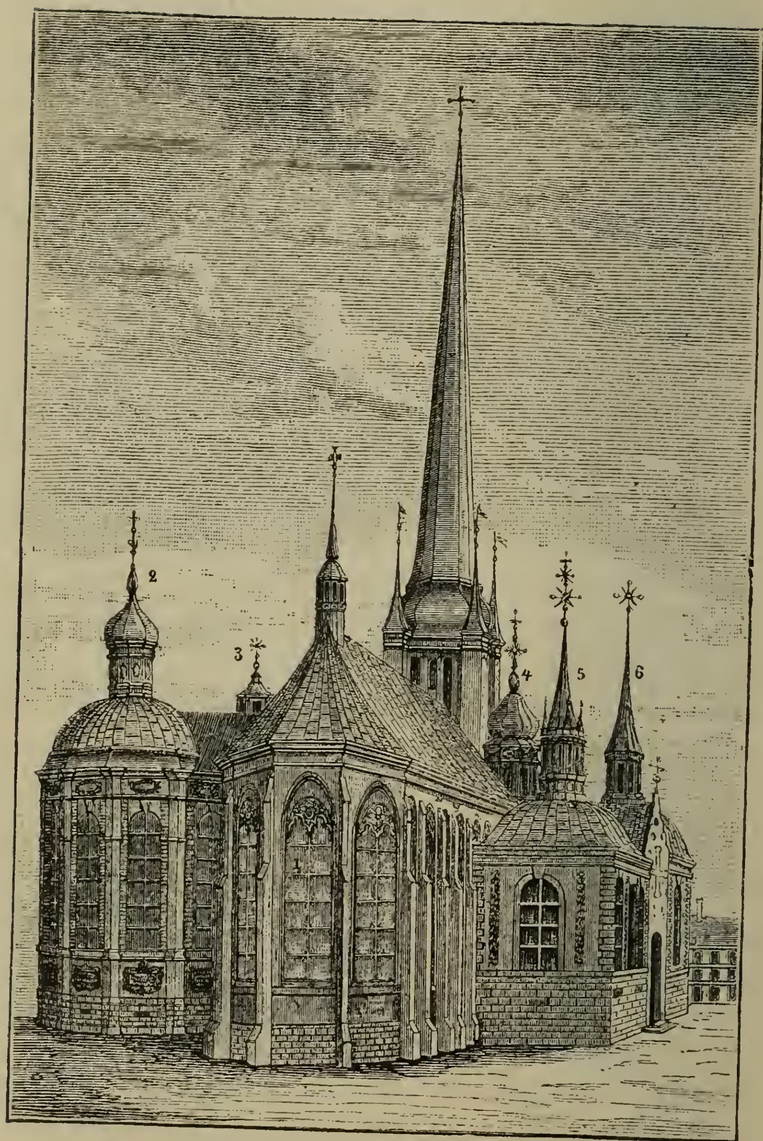
utan tvifvel som Paulus: lefva vi, så lefva vi för Herren, och dö vi, så dö vi för Herren. Ehvad vi nu lefva eller dö, så höra vi Herren till.

Aningar om en tidig död gifva sig ofta uttryck i Gustaf Adolfs yttranden under hans sista år. Så i hans sista afskedstal till Sveriges ständer. »Hvad mig beträffar», säger han däri bland annat, »vet jag nogsamt, hvad som kan förestå. Jag har redan vid många tillfällen för Svea rike spillt mitt blod, lär också för detsamma en gång spilla mitt lif, ty krukan går så länge efter vatten, tills den ändtligen varder sönderslagen. Därför, innan jag denna gång skiljes från fäderneslandet, vill jag med en innerlig bön anbefalla eder alla, Sveriges inbyggare, närvarande, frånvarande, i Guds, den Allrahögstes beskydd både till lif och själ, i det jag önskar, att vi, när en gång stunden kommer, måtte uti oförgänglig glädje möta hvarandra.»

Då han hastade till sin sista strid och därunder af folket hyllades som en räddande ängel med betygelser af den största hängifvenhet, yttrade han till sin hofpredikant Fabricius: »det är en glädje, en ljuf tillfredsställelse att se sig sålunda omfattad af folkets innerliga kärlek, men mången gång inger den mig dystra farhågor såsom varande alltför öfverdrifven. De sätta nämligen sin förtröstan på en svag människa och icke på himmelens allsmäktige Herre, ja de betrakta och bemöta mig nära nog, såsom vore jag den, hvilken ensam förmår hjälpa. Ack, måhända skall Gud snart nog straffa både deras afgudiska dårskap och mig, som är föremålet därför, och visa, att äfven jag är en svag och dödlig människa.»

Så kom den sorgens dag, som aldrig, så länge världen står, går ur den svenske och tyske protestantens minne, den 6 nov. 1632. Insvepta i dimmor lågo Gustaf Adolfs och Wallensteins härar gent emot hvarandra strax utanför Lützen. »Gud är mitt harnesk», hade konungen yttrat, när han denna dag besteg sin springare. Och som vanligt före alla slag gjorde han och hans här äfven nu Gud till sitt harnesk genom att i bönen anförtro sig åt honom och i sångens ord uttala sin visshet om hans beskydd. »Vår Gud är oss en väldig borg» ljöd fulltonigt öfver fälten. Då dimman icke skingrades, hördes ännu en psalm och därpå för första gången den sköna stridspsalmen, som Gustaf Adolf själf kort förut skall hafva författat: »Förfäras ej, du lilla hop, fast fiendernas larm och rop från alla sidor skalla». Uppmuntrad af dessa trosfriska sånger likasom äfven af ett tal af konungen, tågade den svenska hären, då dimman för en stund lyfte sig, hurtigt mot fienden.

Men knappt var ett anfall gjordt och tillbakakastadt, innan en välbekant häst blodbestänkt trafvade genom svenskarnes leder och bar det första stumma budskapet därom, att det svåraste, som en svensk soldat kunnat tänka sig, inträffat, att konungen fallit. Vi kunna icke skildra den stämning, som detta sorgebud framkallade i den svenska hären. Den allt öfvervägande känslan var denna: framåt till seger eller död. Och framåt gick det, fast under oerhördt arbete och de kännbaraste förluster. De käjserlige kämpade med förtviflans mod; Pappenheim anlände till deras förstärkning med friska trupper. En gång kastades

Riddarholmskyrkan på 1600-talet.

Gustavianska grafkoret i Riddarholmskyrkan till det inre.

svenskarne tillbaka, men de kommo åter. Och nu hjälpte intet motstånd mer. Väl glesnade deras leder för fiendernas spjut och kulor. Gustaf Adolfs lifregementen, det gula och det blå, lågo snart som en lifvakt i döden i god ordning omkring sin konung. Men äfven de käjserlige ledo stora förluster. Den tappre Pappenheim hade kort efter sin ankomst till striden fallit på samma slagfält som den svenske konungen, hvilken städse varit föremål för hans oförställda beundran. Den skara han anförde skingrades efter sin fältherres död, och när solen gick ned stodo svenskarne ensamma såsom segerherrar på slagfältet. Å nyo insvepte dimmor hela näjden, till ett tecken, sade man, att det stora ljuset i Israel slocknat.

Trots segern låg nu hela den svenska krigshären försänkt i sorg. Den glömde allt annat för den förskräckliga sanningen, att den store konungen fallit. Och »för dennes samtida, som gjort kampen med honom och som nu stodo ensamma kvar, för hela den protestantiska världen var det, som om plötsligt ett stjärnskott slocknat och allt åter inhöljts i mörker».

Ur högar af lik framdrogs följande dag Gustaf Adolfs kropp, öfverhöljd af sår och vanställd nära nog till oigenkänlighet. Sedan den första vården egnats honom, bisattes han i Weissenfels. Dit hastade nu hans förkrossade gemål, hvilken som ett mjukt vax upplöstes af den heta smärtan. Hon begöt den älskade döde med strida tårar, och man måste omsider med mildt våld taga liket ifrån henne. Länge behöll hon Gustaf Adolfs hjärta inneslutet i en ask, tills man omsider lyckades få nedlägga det i griften

till hans öfriga jordiska kvarlefvor. Men äfven starka män nedbrötos af sorg. Axel Oxenstjerna hade nu sin första sömnlösa natt. I ett bref till svenska rådet skrifver han: »i världen finnes nu ej sådan konungs like och är i mång hundrade år icke funnen, vet icke häller om han så lätt kommer härefter. — Mitt hjärtas sorg och saknad efter den bortgångne betager mig så, att jag icke vet, hvad jag skrifver».

Först den 8 december kom underrättelse om dödsfallet till svenska rådet. I rådsprotokollet för den dagen heter det, att rådsherrarne »tillbragte nästan hela dagen med gråt och klagan». Några kunde icke bära den förkrossande tidningen, utan dogo af sorg.

I Tyskland yttrade sig sorgen, om möjligt, ännu högljuddare. Den gaf sig uttryck från predikstolarne, i sånger och ströskrifter. Då Gustaf Adolfs lik fördes från Weissenfels till kusten för att sjöledes öfverflyttas till Sverige, då ljöd sorgringningen från alla kyrkor i den nejd man genomtågade, och skarvis skyndade människor till för att »vid den fallne befriarens bår med tårar och tusende välsignelser betyga sin kärlek och sin sorg».

Lika starkt var jublet bland de käjserlige. I Wien, Madrid och annorstädes sjöng man »Te deum» som öfver den mest glänsande seger. »Glädjen öfver att den fruktade fienden icke mer hotade gaf sig så högljudt luft, att en ifrig katolsk historieskrifvare kallat dessa fröjdebetygelser Gustaf Adolfs triumf i döden.»

Först den 22 juni 1634 nedsattes Gustaf Adolfs lik i det grafkor i Riddarholmskyrkan, där det ännu

hvilar. Därvid predikade biskop Johannes Bothwidi, som åtföljt konungen under hans flesta krigståg, öfver den af drottningen valda texten i 1 Mackab. 9: 20—21: »Och allt Israels folk sörjde efter Juda i lång tid och beklagade sig svårliga och sade: ack, att den hjälten fallen är, som Israel skyddat och befriat hafver».

Men undan mödor och faror, misstankar och frestelser hade Gustaf Adolf bortryckts på sin banas middagshöjd. Hans stora verk var tryggadt, hans ära utan fläck; hans ben hvila i välsignelse.

TOLFTE KAPITLET.

Gustaf Adolfs minne.

»Genom tron talar han ännu, fastän han är död».

På Lützens slätt tätt bredvid stora landsvägen stöter vandraren på en liten lund af träd och buskar. Här sjunger i den ljumma vårkvällen finken sin korta sång i omväxling med näktergalen, som slår sina välklingande drillar. Här, i Luthers land, står ett monument, som erinrar om den plats, där den fromme, svenske hjältekonungen föll i strid för evangelium. Första ursprunget till detta monument är en väldig rullsten, på hvilken finnes inristadt G. A. 1632. »Det berättas, att en lifknekt, som blifvit sårad vid konungens sida, företagit sig att med tillhjälp af tretton bönder från nejden vältra denna sten till det ställe, där konungen fallit. Under suckar och tårar hafva de endast förmått föra den till det ställe, där den nu ligger, men rätta platsen, där konungen dött, skall

vara fyrtio steg därifrån på en åkerren, hvarest fordom ett akasieträd stått.» Stenen har alltsedan burit namnet Schwedenstein (svensksten). Öfver densamma hvälfver sig nu ett litet kapell af järn, uppfördt af den evangeliska kyrkans trogna söner tvänne århundraden senare. Under dess kupol läser man några ord, som bättre än långa redogörelser angifva grunden till storheten af Gustaf Adolfs lifsgärning. De lyda: »detta är den seger, som öfvervunnit världen, vår tro». Ingen protestantisk man eller kvinna, som kommer till denna trakt, försummar att uppsöka den bekanta minnesvården, och här klappar hvarje svenskt hjärta fortare vid åtanken af, att Sveriges störste son på denna plats offrade sitt lif för det dyrbaraste vi äga på jorden: Guds evangelium.

Vid Gustaf Adolfs-festen 1832 föreslogs af den evangeliske superintendenten Grossmann i Leipzig stiftandet af en fond till förmån för hjälpbehöfvande kringspridda protestanter. Denna tanke ledde tio år därefter till bildandet af Gustaf-Adolfs-stiftelsens evangeliska förening. Denna har sedan vunnit tillslutning bland lutheraner och reformerte, i Tyskland, Holland, Sverige och Schweiz. Hufvudföreningen med dess många filialer äro dock mest bekanta under namnet Gustaf-Adolfs-föreningarna. De utgöra så att säga en lefvande minnesvård öfver den fallne konungen och vilja i likhet med honom understödja och skydda evangelisk tro och bekännelse öfver allt i världen, fast medlen nu icke utgöras af svärd och krigshärar, utan af pänningar, biblar och fredliga förhandlingar med regeringarna i katolska länder.

Det land, som gläder sig att få kalla Gustaf Adolf sin, har naturligtvis allra minst glömt att hålla hans minne i ära. Det har rest minnesvårdar, det har firat minnesdagar, ja, hvarje år högtidlighålles Gustaf Adolfs dödsdag landet rundt med sång och tal. I år rusta vi oss att fira hans födelsedag. Däri ligger en särskild betydelse. Ty om man vid dödsdagens firande uttrycker sin tacksamhet för mannens lifsgärning och lofvar att icke genom eget förvållande förspilla dennas frukter, så ligger i högtidlighållandet af födelsedagen en uppfordran att vandra i de goda fotspår, som den minnesvärde bortgångne trampat, och liksom han offra sin kraft för Guds ära och sina medmänniskors väl.

Huru skola vi då bäst fira Gustaf Adolfs minne?

Jo, tag först och främst fram din dammiga bibel från hyllan och gif den en hedersplats på bordet. Men låt honom icke ligga där obegagnad, utan läs honom flitigt, så att du gör dig förtrognare med denna bok än med någon annan bok i världen. Ty så gjorde Gustaf Adolf.

Glöm vidare icke bönen. Fall på dina knän i den ensliga kammaren eller knäpp dina händer vid det arbete du förehar och bed din Fader i himmelen; eller ock utgjut ditt hjärta i stillhet vare sig i tack och lof eller åkallan.

Men bed icke blott enskildt, utan deltag i din omgifnings gemensamma böner. Är du en husfader, så samla ditt husfolk omkring dig åtminstone en gång om dagen. Försumma icke den allmänna gudstjänsten, utan var en rätt deltagare där både i bönen och

sången och i predikans åhörande. Ty så gjorde Gustaf Adolf.

Du beundrar Gustaf Adolfs lifsgärning. Du pri-

Schwedenstein.

sar Sverige lyckligt, som genom densamma stigit till maktens och ärans höjder. Kom därvid ihåg, att Gustaf Adolfs verk är oskiljaktigt sammanflätadt med hans fromhet. Hade denne konung icke varit så gud-

fruktig, som han var, så skulle eftervärlden möjligen hafva kunnat prisa hans stordåd, men aldrig hade han blifvit reformationens minnesvärde hjälte. Hans arbete för denna tiden hade blott blifvit halft, hans förhoppningar för evigheten inga.

Till Gustaf Adolfs verk hörde, att han lämnade efter sig ett fritt, självständigt och lutherskt Sverige. Må Sveriges söner och döttrar, då de nu fira minnesdagen, göra ett förbund inbördes att arbeta för samma mål. Härför fordras en allvarlig kamp, först kampen mot den vekliga flärd, som är den svåraste fienden till all manlig dygd. Men äfven kampen mot den fåfänga härmningslust efter utländska sede- och tänkesätt, som är ett nationalyte hos det svenska folket. I våra dagar håller denna härmningslust på att göra vårt land till ett andligt lydrike under den anglikanska folkrasen. Gäller nu detta i allmänhet, så har det dock i all synnerhet visat sina verkningar på det kyrkliga området.

Här begynte det engelska inflytandet intränga genom en massa religiös godtköpslitteratur, från engelskan öfversatt, ibland af godt, ibland af tvifvelaktigt värde. Både i ena fallet och det andra inympades hos den okritiska allmänheten en religiös åskådning, som var vida skild från den lutherska, och därigenom underminerades grunden för svenskt-kyrkligt lif i synnerhet inom de kretsar, där kyrkan kunnat räkna på att finna sina trognaste anhängare. fter detta var det blott en naturlig följd, att reformert sekterism och reformert färgad separatism i oroande grad skulle gripa omkring sig. Och så befinna vi oss på

den punkt vi stå, där den reformerta andan håller på att förkväfva lutherskt-kyrkligt lif och göra vårt gamla Sverige till en tummelplats för hvarandra bekrigande sekter efter amerikanskt mönster.

Likasom vid Gustaf Adolfs vagga luthersk tro med seg ihärdighet måste häfda sin ställning gent emot den kalvinskt sinnade Karl IX, så gäller det nu vid minnesfesten att gent emot den påträngande reformerta kyrkan börja och fortsätta en kamp med andens vapen för att åt vårt fosterland bevara den gedigna sanning, hvilken våra fäder räknade för det skönaste arf, som de kunde lemna sina barn.

Du hör nu dagligdags påstås, att vår svenska kyrka är ett Babel, hvars medlemmar samt- och synnerligen äro världens barn. Genom trägen upprepning hafva de reformerta partierna bragt flertalet af sina egna medlemmar att tro detta tal och gjort kyrkans medlemmar modlösa och försagda. Men är svenska kyrkan en världskyrka, så ligger den tanken nära, att hon just ingenting godt har att bjuda åt sina olyckliga barn.

Stärk dig mot sådana tankar genom att noggrannt göra dig reda för hvad den svenska kyrkan är och har. Läs särskildt Luthers arbeten och våra sköna bekännelseskrifter, och du skall finna, att ingen kyrka i världen blifvit så högt benådad som den lutherska. Gör vidare din kyrkas skatter kända bland din omgifning. Förr än dessa blifvit kända, kan vår rika moder icke påräkna någon starkare kärlek från sina barns sida.

Vinnlägg dig om att för egen del i lifvet till-

godogöra dig de nådesförmåner, som den lutherska kyrkan erbjuder, och att därtill uppväcka andra. Inom intet kyrkosamfund finnas så många vilkor gifna för en sund och i god mening naturlig utveckling af människan som inom den lutherska kyrkan. Den inskränker sina fordringar till de enkla bud, som sedelagen innehåller, fattade i sitt lefvande sammanhang med det stora kärleksbudet. Den vet ej af annan grund för sedligheten än rättfärdiggörelsen genom tron och andens nya lif, grundlagdt i dopet. Det är från en sådan grund de rätta kristliga karaktärerna utveckla sig. Det var från den grunden Gustaf Adolf blef den harmoniska gestalt, som lyser emot oss i världshistorien.

För protestantismens sak i det hela är det ock af största vigt att den lutherska kyrkan återvinner sin gamla styrka. Kortsynta anhängare af den reformerta åskådningen förneka det nu lika väl som under trettioåriga kriget. Men skulle än en gång den katolska kyrkan bringa protestantismen i allvarliga trångmål — och många tecken antyda, att detta kan ske —, så kan man svårligen vänta dennas räddning ur en sådan fara från den inom sig splittrade och sönderslitna reformerta kyrkan. Ännu kan man utan öfverdrift påstå, att reformationens kärna ligger i lutherdomen och att, om den senare ginge under, det vigtigaste bålverket mot katolicismen vore fallet.

Vill du svenska folk värdigt upprätthålla din störste sons minne, så gif sålunda ånyo i ditt hjärta och i ditt rike åt Gustaf Adolfs kyrka den plats, som henne af ålder tillkommit. Och I, denna kyrkas trogne

medlemmar, bedjen och arbeten för att hon, genom ett rätt bruk af ord och sakrament må förnyas till ett sundt och kraftigt lif samt återgå till sin första kärlek.

Må den kärlek till fosterland och kyrka, som nu vid minnesfesten efter Gustaf Adolfs födelse är på väg att spira fram, växa och förkofras till en allt omslutande makt, så att, då en gång 300-årsdagen af hans död infaller, det svenska folket må till fullo hafva gjort till sitt det arf af nationel själfständighet, borgerlig frihet och luthersk tro, som den store konungen efterlemnat.

Märkvärdiga exempel af de heliga martyrer, deras svåra lidande, segerrika tro och tålamod i de tio stora förföljelser, som under den hedniska öfverheten i de tre första århundradena efter Kristi födelse öfvergingo kristenheten. Till allmän uppbyggelse samlade och utgifna af d:r Eiler Hagerup samt nu bearbetade och med bihang tillökta af C. O. Rosenius. Nionde uppl. Häft. 1.25, kart. 1.50, klotb. 2 kr.

»Denna värdefulla bok har nu utkommit i en nionde upplaga. Hon är af det slags böcker, hvars värde icke försvinner med tiden, utan förblifver oförändradt.»

Ansgarius, Sveriges apostel, skildrad för svenska folket tusen år efter hans död. 30 öre.

Kristna Troshjältar. Skildringar från de första kristna förföljelsetiderna efter Wisemans berömda berättelse »Fabiola». Häft. 2 kr., kart. 2.25, klotb. 3 kr.

»En väl skrifven, synnerligen intressant bok, som förtjänar att läsas af både unga och gamla.»

De spanska bröderna. En berättelse från det sextonde århundradet. Häft. 2.50, kart. 3 kr., klotb. 3.50.

»Den spanska martyrhistorien är rik på de mest gripande taflor af tro och hjältemod i döden. Hittills är den dock i vår litteratur föga känd. Det föreliggande arbetet gifver under formen af en högst intressant berättelse läsaren en inblick i denna storslagna spanska reformations- och martyrhistoria. Vi tro denna bok vara en af de för den kristliga familjekretsen mest lämpliga till gemensam läsning.»

»Boken är af värde och intresse ej blott för den mognare ungdomen utan ock för äldre.»

Franska trosvittnen bland Cevennerna under Ludvig XIV:s tid. Öfvers. fr. engelskan af G. S. Löwenhielm. Med illustrationer. Häft. 75 öre, kart. 1 kr., klotb. 1.75.

»I sex berättelser ställas oss här för ögonen de oerhörda lidanden, som öfvergingo de franska protestanterna i slutet af sjuttonde århundradet. Barns och kvinnors hjältemod och uthärdande i tron fylla oss med beundran, men ock med bäfvande frågor, om *vi* kunde befinnas lika trogna i liknande omständigheter. Berättelserna äro väl hållna och fråssa icke i kval och blod, utan lämpa sig väl för barn och ungdom.»

Det ärofulla återtåget, af *Crona Temple.* En episod ur valdensernas historia. Med illustrationer. Från engelskan. Häft. 1 kr., kart. 1.25, klotb. 2 kr.

»Kyrkans historia är en outtömlig guldgrufva. Valdensernas historia är en af dess ädlaste skatter. Man fylles af beundran för dessa troshjältar, som, förföljda såsom vilda djur, ej låta sig nedslås af hunger, mordbrand, fängelse och död. Deras obetvingliga kärlek för sin hembygds dalar kan endast jämföras med deras hängifvenhet för sin evangeliska tro. Det är denna ärofulla strid, dessa bittra lidanden och försakelser, som under berättelsens form på ett lifligt och tilltalande sätt skildras i ofvanstående arbete. De talrika illustrationerna göra berättelsen ännu mer lefvande.»

Ur lejonets mun eller *Församlingen i katakomberna.* Med 6 plancher. Tredje upplagan. Häft. 1.50, kart. 1.80, klotband 2.50.

»Den berättelse, som här bjudes läsaren, utgör en liflig, varmt skrifven och spännande skildring ur martyrhistorien under andra århundradet efter Kristus. Uti den nuvarande i yttre hänseende så lugna tiden för de kristna, är det för dem trosstärkande och upplifvande att läsa skildringen af det mod att möta faran, den ståndaktighet i lidandet och den fasthet i kärleken till Kristus och trossyskonen, som under förföljelsetiderna i så skön förening funnos hos forntidens kristna.»

Pomponia eller *De kristne af kejsarens hus,* af *Mrs Webb.* Med 19 illustrationer. Andra upplagan. Häft. 2.50, kart. 2.75, klotb. 3.50.

»Denna historiska berättelse är synnerligen intressant och skrifven med en fint skuren penna Berättelsen infaller i den första kristna tiden och söker att så nära som möjligt hålla sig till den historiska sanningen, en förtjänst, som alltför få s. k. historiska berättelser äga. Skildringen gifver en lefvande inblick i den tidens förhållanden och sedvänjor, på samma gång den fängslar genom de händelser den omtalar. Boken prydes af 19 rätt goda träsnitt.»

Det heliga landet Palestina, af *S. Manning.* Med omkring *130 illustrationer* samt en *färglagd karta* öfver landet. Öfvers. af lektor G. S. Löwenhielm. Häft. 4.20, kart. 6 kr., klotb. 7.50, på extra fint planschpapper i elegant band 9 kr.

Ett synnerligen intressant, lärorikt och tilltalande verk, smakfullt utstyrdt med många illustrationer. En utförlig beskrifning öfver »det sköna land, där dessa heliga fötter en gång vandrat, som oss till evig salighet och frälsning blifvit naglade vid korsets stam'. — En bättre julklapp än denna kan man näppeligen gifva. *Norrl.-P.*

Faraonernas land, eller Egypten och Sinai skildrade i ord och bild af *D:r S. Manning* och *R. Lovett.* Med omkring *140 illustrationer.* Häft. 4.20, kart. 6 kr., fint klotb. 7.50.

Utstyrseln är mycket fin, och de talrika illustrationerna, af hvilka flera upptaga hela sidor, äro bland de bästa vi i svenska arbeten hafva sett. Stilen är klar och målande, läsaren ryckes ovillkorligen med och känner sig likasom vandrade han på de platser, där fordom Abraham, Josef och Moses drogo fram. Ofta inflätas i den lifliga skildringen bibliska data, som för den kristne äro af stort intresse.

Mina minnen från Afrika, af *Eugène Casalis.* Bemyndigad öfversättning från franskan. Häft. 1.50, kart. 2 kr., klotband 2.50.

En framstående missionsvän skrifver om nämnda arbete bland annat följande: »Första upplagan af 'Mes Souvenirs' (Mina minnen) utsåldes under loppet af några få veckor, en omständighet, som nog torde vittna om beskaffenheten af denna bok, och för min egen ringa del har jag funnit den så rik på intresse, att jag redan två gånger med stort nöje genomläst densamma.»

Prasanna eller **Trons seger**, af *H. Mullens.* En berättelse från Bengalen. Illustr. uppl. Häft. 1.50, kart. 1.75, klotband 2.50.

Vi föras i denna bok på ett lefvande och åskådligt sätt in i hinduernas religiösa föreställningar, deras borgerliga lif och husliga förhållanden. Vi få här och där i detalj lära känna denna fantastiskt vidunderliga religion, så rik på fordringar och föreskrifter angående yttre ceremonier, offer och gudstjänstverk, men så tom och innehållslös i fråga om verklig tröst för ett efter försoning längtande hjärta.

Kristens resa, af *J. Bunyan.* Ny öfvers. från originalspråket, tionde uppl. Med 10 planscher. Häft. 1 kr., v. b. 1.25, klotb. 2 kr.

Kristinnas resa, af *J. Bunyan.* Forts. af Kristens resa. Med 7 planscher. Ny öfvers. från originalspråket, sjette uppl. Häft. 75 öre, v. b. 1 kr., klotb. 1.50.

Gamla skolkamrater och deras lefnadsöden. Andra uppl. Häft. 1.25, kart, 1.60, fint klotb. 2.25.

»Om någon vill ge en verkligt god och underhållande bok åt sin son, så säga vi obetingadt: köp denna; bättre lektyr kan du ej välja åt honom! Nio f. d. skolkamrater befinna sig vid äldre år bosatta ej långt från hvarandra i närheten af London, verkande hvar och en inom sitt kall. De sammanträffa och berätta tilldragelser ur sitt skiftesrika lif. Hvarföre de så göra, finner läsaren i slutet af boken, där quintessensen i hvarje särskild berättelse utdrages såsom praktisk tillämpning på läsarens hjärta.»

Matrosen, af *Constance Gross.* Sann berättelse från de södra hafven. Andra uppl. Häft. 1 kr., kart. 1.25, klotb. 2 kr.

»En liten bok, som vi vilja på det varmaste rekommendera icke blott för ungdomen, hvars uppmärksamhet den »spännande berättelsen» torde kunna hålla vid lif »från perm till perm», utan ock för alla vänner af sjömansmissionen.

Den unge kontoristen, eller »Om skalkar locka dig, så följ icke», af *Edvin Hodder.* Tredje uppl. Häft. 85 öre, kart. 1.10, klotb. 1.75.

»I företalet till denna bok yttrar öfvers.: 'Man kan svårligen finna en mera passande bok för föräldrar att gifva sina söner, då de lämna hemmet för att utgå i världen, eller för principaler att utdela bland de ynglingar, som de hafva i sin tjänst' — och i detta omdöme måste en hvar instämma, som läst den lilla berättelsen.»

Sjön i urskogen. En berättelse belysande det 12:te kap. af romarebrefvet, af *A. L. O. E.* 3:dje uppl. Häft. 1.50, kart. 2 kr., klotb. 2.75.

En god bok, som gifver — likasom denna signaturs skrifter i allmänhet — en lefvande bild af hvad kristendom vill säga, en sann, sund, i kärlek verksam kristendom. För barn är boken roande och underhållande på samma gång som lärorik.

Fördoldt. En läkares anteckningar. Svenskt original af H. K. Häft. 75 öre, kart. 1 kr., klotb. 1.75.

»Vi ha med stort intresse genomläst denna bok. Åsynen af att den innehöll nästan uteslutande dagboksanteckningar höll på att afskräcka oss, men vi äro glada öfver att så ej blef fallet, ty dessa anteckningar äro icke af det torra, enformiga slaget, utan utgöra en fortlöpande intressant skildring, som på ett okonstladt sätt visar, huru Guds härliga nåd gifver kraft att midt under djupa sorger och missräkningar låta Guds kärlek flöda ut till medmänniskorna.»

Ur svenska folklifvet. Berättelser af *H. K.* Två häften à 50 öre.

Dessa berättelser, som äro skrifna af förf. till »Fördoldt» — ett arbete som blifvit mycket väl vitsordadt — skola säkerligen läsas med nöje af både ung och gammal.

Berättelser för folket. Tio häften. De sex första af *Fr. Ahlfeld* à 25 öre pr st.; de fyra öfriga af *Ernst Evers* till pris af 50 och 75 öre pr häfte. Hvarje häfte bildar ett helt för sig.

Bibliotek för de unga. För närvarande äro 68 häften utkomna, varierande i pris från 10 öre till 30 öre pr häfte, af flera framstående författare, såsom: *A. L. O. E., Vollmar, Mathilda Roos, Ihle* m. fl. Hvarje häfte utgör en berättelse för sig.

Berättelser ur verkligheten, af *K. Heinrich,* bekräftande sanningen af Guds löfte om hjälp i nöden. 5 häften à 50 öre.

»Här får man göra bekantskap icke med diktade utan med verkliga berättelser, som lägga i dagen trosstärkande drag ur många uppriktiga kristnas erfarenhet. De kunna med nöje läsas af hvem som helst, men särdeles skola predikanter och söndagsskollärare här finna en god hjälp, ty ofta fastnar evangelii sanning bättre, då den med någon lämplig berättelse illustreras.»

Smickrarens nät eller *Huru Kitty Hunt blef snärjd och befriad,* af *Agnes Giberne.* Öfvers. fr. engelskan af G. S. Löwenhielm. Häft. 1.50, kart. 1.75, klotb. 2.50.

»Den lärdom, som ofvannämnda bok vill inskärpa hos unga och gamla, är att umgås med hvarandra i *sanning,* på samma gång som i *kärlek.* Vi vilja icke, genom att angifva berättelsens tråd, gå läsaren i förväg, utan tillägga blott, att den erbjuder en i hög grad fängslande läsning, på samma gång som under det lätta skalet gömmer sig en fullmogen kärna.»

Den kärlek, som utdrifver räddhågan, af *Eglanton Thorne.* Öfvers. fr. engelskan af G. S. Löwenhielm. Med illustrationer. Häft. 50 öre, kart. 75 öre, klotb. 1.50.

»Denna berättelse skildrar, huru egensinne och själfviskhet tog öfverhand hos ett barn, som blifvit uppfostradt i en lagisk anda utan kunskap

om att Gud är kärleken. Ja, barnet i fråga kände till slut afsky för den stränge och straffande Gud, hvilken man framställt för det. Däremot smälte snart det unga hjärtats köld och trots, då det genom en kristlig kvinnas inflytande lärt känna Guds kärlek i Kristus.»

Önskekransen. En berättelse för unga kvinnor af *Mathilda Roos.* Andra upplagan. Häft. 1 kr., kart. 1.25, klotb. 2 kr.

I vårbrytningen af *Mathilda Roos.* Teckningar ur barnens värld. Illustrerad af Jenny Nyström. Häft. 1.25, kart. 1.50, klotb. 2.25.

Dessa berättelser för barn äro bland de bästa, som på senare tiden utkommit. Till berättelserna har *Jenny Nyström,* som försett boken med en vacker omslagsteckning, äfven lämnat ett antal täcka illustrationer.

Julklockorna. En julbok för de unga, utgifven af S. St. 4 häften. I färgtrycksomslag 35 öre per häfte.

»Dessa små böcker med sitt vackra färgtrycksomslag och sina roande berättelser torde vara bekant för flera af barnen sedan förra året, då den första samlingen utkom. Och de som då fingo denna, vilja nog gärna i år hafva de *andra* samlingarna.»

Föredrag för unge män af pastor *Daniel Baker.* Med förord af *D. L. Moody.* Häft. 75 öre, kart. 1 kr., klotb. 1.75.

Vid genomläsandet af pastor Daniel Bakers predikningar, hållne för unge män, har jag tänkt, att inga föredrag kunde vara mer passande för vår tid än just dessa.

Om vilkoren för ett lyckligt äktenskap af *B. C. Rodhe.* Femte upplagan. Häft. 75 öre, kart. 1 kr., klotb. 2 kr.

Farmor. En berättelse för ung och gammal, af *A. Vollmar.* Häft. 50 öre, kart. 75 öre.

Vi äro öfvertygade, att hvarhelst »Farmor» kommer in, skall hon vinna allas hjärtan, liksom hon gjorde i kvarnen vid Baukla. Hon är ett duktigt fruntimmer, som öfverallt blir till välsignelse — vi hoppas, att hon äfven för våra läsare må blifva det.

En dödsbädd. Af *Ludv. Bæröe,* med förord af pastor *A. Mortensen.* Häft. 25 öre.

Hvad som gifver denna bok ett stort värde är, att den är en bild ur verkligheten. Den förtjänar att beaktas och skall säkerligen läsas med intresse samt blifva till nytta för mången tviflande själ, som låtit sig påverkas af tidens otro.

»Boken är egnad att skingra otrosmörkret och sprida evangelii klara dagsljus öfver lifvet och döden.»

Vid reqvisition direkte från Förlags-Expeditionen erhålles rabatt.

Katalog öfver alla Förlags-Expeditionens böcker och skrifter sändes på begäran gratis.

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET 1894.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 13 07 08 008 9